

SULTAN GALIYEV’İN SİYASİ KİŞİLİĞİ

*Server A. DOĞDU

Özet:

Sultan Galiyev, siyasi hayata girdikten hemen sonra Rusya Komünist (Bolşevik) Partisi’nde hızlı bir yükselme göstermiş, birçok aktif görevler almıştır. Fikirleri, Ekim Devrimi’nin hemen ardında bütün Sovyet topraklarına ulaşmıştır. Ekim Devrimi’nden SSCB’nin ilanına kadar olan süreçte Rus Bolşevikler tarafından kabul görülen Sultan Galiyev’in fikirleri SSCB’nin ilanını izleyen süreçte yine Rus Bolşevikler tarafından “ayrılıkçı” olmakla suçlanmıştır. Bununla birlikte Sovyet topraklarındaki Müslüman halklar tarafından da desteklenmiştir. Sultan Galiyev’in Marksizm, Türkçülük ve İslam’ı nasıl yan yana getirdiği anlaşılması zor bir sorudur. Buradan hareketle çalışmada, bu soruya cevap aranırken Sultan Galiyev’in ortaya attığı tezler incelenmiştir. Öncelikle konunun sağlam bir temele dayanması için tarihsel arka planı araştırılmıştır. Daha sonra Sultan Galiyev’in biyografisini ana hatları ele alınıp ardından fikirleri ve eylemleri incelenmiştir. Bu doğrultuda kaynak taraması yapılmıştır. Sultan Galiyev hakkında yazılmış kitaplar, dergi makaleleri ve tezler incelenmiş ve bu çalışmada kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Komünizm, Milli Komünizm, Galiyevcilik, Müslüman Doğu, Ezilen Halklar.

Abstract

Immediately after the start political life of Sultan Galiyev, he showed a rapid rise in the Russian Communist Party (Bolsheviks) and took many active roles. Immediately after the October Revolution, his ideas reached all the Soviet territories. The ideas of Sultan Galiyev, accepted by the Russian Bolsheviks in the period from the October Revolution to the declaration of the USSR, were accused of being "separatist" by the Russian Bolsheviks following the announcement of the USSR. It was also supported by the Muslim peoples of the Soviet territories. It is a difficult question to understand how Sultan Galiyev brought Marxism, Turkism and Islam side by side. In answer to this question, the theses revealed by Sultan Galiyev have been examined. First of all, the historical background of the subject has been researched for a solid foundation. Then, the outline of the biography of Sultan Galiyev was discussed and then his ideas and actions were examined. In this direction, the source was scanned. Books, journal articles and theses written about Sultan Galiyev were examined and used in this study.

Key Words: Communism, National Communism, Galiyevism, Muslim, Oppressed.

* Yıldız Teknik Üniversitesi, İ.İ.B.F., Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Lisans Öğrencisi.
servadogan@gmail.com.

Giriş

Orta Asya, Türkistan, Tataristan, Volga Bölgesi gibi topraklarda yaşayan Müslüman halklar tarihsel olarak Ruslar ile birçok mücadele içerisinde olmuştur. Kazan Hanlığı'nın fethi ile Ruslar Müslümanlar üzerinde üstünlük kurmuştur. Dönem dönem çatışmalar dönem dönem de işbirliği dönemleri yaşanmıştır. 1917 yılında Ekim Devrimi ile birlikte Bolşevikler ve Müslümanlar arasında yeni bir birliktelik dönemi ortaya çıkmıştır. Bolşevikler, hem Müslüman doğu topraklarını bir yayılma sahası olarak görmüş hem de Menşeviklere karşı Müslümanların askeri güçlerinden istifade etmişlerdir. Müslümanlar da Bolşevikleri, Rus emperyalizmine karşı bir cephe olarak görmüştür. Bununla birlikte Müslümanlar içerisindeki bazı gruplar sosyalizmi, yakın dönem geçmişteki cedit hareketinin bir parçası olarak da görmüştür.

Sultan Galiyev ise Ekim Devrimi ve sonrasında SSCB'nin ilanı dönemlerinde sıkça ismini duymasak da en önemli aktörlerden biridir. Sovyet topraklarında Ekim Devrimi sonrasında aktif olarak siyaset ve devlet adamlığı yapan Galiyev; devrime hizmet etmiş, SSCB'nin kurulması ve teşkilatlanması için çalışmalar yapmış, kurulan Sovyet iktidarında kendisine yer edinebilmiştir. Her ne kadar Moskova Hükümeti iç politikada eksen değiştirip, Galiyev'i ve Galiyev'in fikirlerini yargılamış olsa da Galiyev, fikirlerinin özgünlüğü açısından Komünist Parti içerisinde önde gelen fikir adamlarındandır.

Sultan Galiyev'in siyasi yaşantısına baktığımızda ilk yıllarından beridir büyük mücadeleler içerisinde olduğunu görüyoruz. Sahada aktif olarak yaptığı siyasetin yanı sıra düşünsel anlamda da çalışmalar yapmıştır. Başkurt-Tatar halklarının devrime eklenmesi için yaptığı çalışmaların yanı sıra diyalektik materyalizm üzerine de fikir yürütmüş,¹ Marksizm'i ve Leninizm'i yorumlamıştır. Proleter olmayan halkların da devrime dahil edilmesi için çalışmalar yapmıştır. Zeki Velidi Togan, Sultan Galiyev hakkında şöyle yazmıştır; "Sultan Galiyev'in bizden farkı, komünizmi bizim gibi zaruret icabı değil, bizzat buna inanarak intisap etmiş olması idi."²

¹ Erel Tellal, "Mirsaid Sultan Galiyev", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, c.56, s.1 (2014): 117

² Zeki Velidi Togan, **Hatıralar: Türkistan Ve Diğer Müslüman Doğu Türklerinin Milli Varlık Ve Kültür Mücadeleleri**, (İstanbul: Tan Matbaası, 1969), 28

Bununla birlikte SSCB'nin ilanından sonra Sultan Galiyev'in görüşleri sapmış olarak kabul edilmiş ve yargılanma süreci başlamıştır. Sultan Galiyev'in kendisi olduğu gibi yoldaşları ve ailesi de bu yargılanma sürecinden etkilenmiştir. Sultan Galiyev'in fikirleri etrafında toplananlar tasfiye edilmiş, ailesi de ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. (Bu konu tezin ilerleyen kısımlarında ayrıntılı olarak anlatılmıştır.) Sultan Galiyev hakkında araştırma yapmanın zor olmasının en büyük sebeplerinden birisi de budur.

Bu çalışmada, Sultan Galiyev'in siyasi mücadeleleri ve fikirleri ele almak hedeflenmiştir. Galiyev'in Müslüman Doğu halkları için öngördüğü devrim aşamaları ve bu amaç doğrultusunda Moskova Hükümeti içerisinde vermiş olduğu mücadeleler tezin temel konusudur. Buna ek olarak bölgedeki Müslümanların durumu ve -araştırma yaparken dikkatimi çeken ve farklılık arz eden- Sultan Galiyev'i anlayış biçimleri de işlenmiştir. SSCB'nin Ekim Devrimi sonrasındaki iç ve dış politikası sadece konu ile alakalı olduğu kadarı ile ele alınmıştır. SSCB'nin dış politikadaki uluslararası ilişkileri konumuzun kapsamı dışına çıktığı için ele alınmamıştır.

Bu doğrultuda Sultan Galiyev hakkında kapsamlı bir kaynak taraması yapılmıştır. Sultan Galiyev hakkında en kapsamlı araştırmaları yapan Alexandre Benningsen'in çalışmalarına ulaşılmıştır. Bununla birlikte Galiyev hakkında yazılmış tezler, dergi ve ansiklopedi makalelerine ulaşılmıştır. Konu ile doğrudan alakalı olamayan yan kaynaklara da ulaşılmaya çalışılmış, konu ile ilgili kısımları taranmıştır. Sultan Galiyev kimdir, Sultan Galiyev'in fikirleri nelerdir, Sultan Galiyev hangi eylemler içerisinde olmuştur gibi sorular cevaplanmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, Sultan Galiyev'in mücadele sahası olan Müslüman Doğu topraklarının tarihsel geçmişi ele alınmıştır. Bunu ele almaktaki temel amaç, Sultan Galiyev ve Galiyecilerin mücadelesini anlamlandırabilmek için arka planı öğrenmiş olmaktır. Bu bölüm, Müslüman topraklarının Ruslar tarafından işgal edilmesi ve sonrasındaki emperyalist faaliyetler ile başlamıştır. Buna karşılık Müslüman halkların verdiği karşılık ve doğal sonucu olarak ortaya çıkan siyasi akımlar ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde, Sultan Galiyev'in biyografisi yazılmıştır. Galiyev'i daha yakından tanımak için ana hatları ile ele alınmıştır. Bir sonraki bölümlerde tekrara düşmemek için olayların iç kısmına ve arka planına fazla girilmemiştir. Çocukluk yıllarından başlayarak mücadelesinin son zamanlarına kadar işlenmiştir.

Son olarak ise, Sultan Galiyev'in düşünceleri, temel ilkeleri ve bu düşünce ve ilkeler çerçevesinde Sultan Galiyev'in izlemiş olduğu aktif siyaseti inceledik. Sultan Galiyev'in Ekim Devrimi'nden sonra Bolşevikler arasına dahil olmasından, yargılanmaya başlayıp en ağır cezaya çarptırılmasına kadar olan süre bu bölümün temel zaman aralığıdır. Bununla birlikte, Lenin, Stalin gibi devrimin önde gelen aktörlerinin görüşleri ve eylemleri konu ile alakalı olduğu kadarı ile alınmıştır. Konu dışına çıkılmaması için bu aktörler özelinde çalışılmamıştır.

2. XX. Yüzyıla Kadar Ruslar İle Müslümanlar Arasındaki İlişkiler

2.1. Müslüman Halkın Eritilme Politikası

Ruslar Çarlık döneminden başlayarak tarihsel süreçte birçok farklı etnik köken, farklı kültür ve farklı dini gelenekten halklar ile karşı karşıya gelmiştir. Ruslar fetihler ile din temelli olan bir ulusal kimlik geliştirme yöntemini benimsemişlerdi. Bu politika için de Hristiyan ya da Ortodoks olmayan halkları hedef almış ve büyük toplulukları Ortodokslarıya ve Ruslaştırmaya çalışmıştır. Tarihte birçok kez karşılaştıkları Müslüman Doğu'nun toprakları, güçlenen Çarlık için cazip bir genişleme sahasıdır. Müslüman Doğu'nun ticari ve kültürel olarak en gelişmiş şehri olan Kazan, Rusların hedefi olmuştur. Bunun da doğal sonucu olarak Tatarlar ile Ruslar 16. yüzyılın ilk yarısında yeniden karşı karşıya gelmişlerdir.³

Altınordu devletinin mirasçısı, Tatar Hanlığı'nın merkezi olan Kazan, 1552 yılında IV. İvan tarafından Çarlık topraklarına katıldı. Bu fetih uzun sürecek bir istibdat döneminin başlangıcı olduğu kadar sistematik bir ele geçirme politikasının da başlangıcı olmuştur. Bu Rusların eski efendilerine karşı kazanılmış bir tarihsel rövanş

³ Cengiz Çağla, *Azerbaycan'da Milliyetçilik ve Politika*, (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2002) 24-28

kabul olarak edilebilir.⁴ Kazan'ın fethi Ruslar'ın Asya'daki ve Müslümanlar üzerindeki yayılcı politikasının başlangıcı olmuştur.

Fethi izleyen sistemli ele geçirme hareketleri, Kazan'da yaşayan Müslümanların kente en yakın otuz verst⁵ uzaklıktaki bölgelere iskân edilmesi ve şehre girmelerinin yasaklanması ile başladı. Volga, Kama, Sesma akarsularının vadilerindeki verimli araziler de özgür Tatar köylüsünden alınmış ve bölgeye yerleştirilen toprak sahibi Rus soylularına verilmiştir. Bu topraklar daha sonra 1555 yılında kurulan Kazan Başpiskoposluğuna bağlanmıştır. Bu gelişmeleri 17. yüzyıldaki kölelikten kaçan Rus köylüsünün bölgeye akını takip etmiştir. Bu akınlarla Rus köylüsü boşaltılan verimli Tatar topraklarına kolayca yerleşmişlerdir.

IV. İvan'ın 1556 yılında Astrahan'ı ve 1585'te Sibiry'a'yı fethi ile Rus yayılcılığı zirveye ulaşmıştır ve Ruslaştırma hareketleri de hız kazanmışsa bile "Kargaşa" dönemine giren Çarlık, Ruslaştırma politikası ile ilgilenememiştir. Ruslaştırma politikası ilk Romanov hanedanının gelişi ile tekrardan hızlanmış ve özellikle I. Petro (1721-1725) ve Çariçe Anna Katerina (1725-1727) dönemlerinde zirveye ulaşmıştır. Bu politikanın bölge halkını nasıl etkilediği şu basit istatistikler ile gözler önüne serilmektedir; 1716 yılında bölgedeki 47 000 civarındaki özel mülkün 20 000'e yakını Rus çiftçilerin kontrolüne geçmiştir. Diğer bir veri ise şudur; 1700'lerin sonunda ise bugünkü Tataristan topraklarında nüfusun %52'si Rus, %40'ı Tatar %8'i de Finli ve Çuvaş olarak belirlenmiş, çoğunluğu Tatar olan nüfus yapısı değişmiştir.⁶

Romanov hanedanının iktidara gelmesi ile yayınlanan ukazda⁷ Müslüman toprak sahiplerinin Hristiyan işçi çalıştırmaları zorunlu ve Rus feodallerin de Hristiyan olmayan işçi çalıştırmaları yasak kılındı. Bu karar Müslüman toprak sahibi ile Rus toprak sahipleri arasında bir değişime sebep oldu. I. Petro'nun 1713 yayınladığı ukaz ile de Müslüman feodaller 6 ay süre içerisinde Hristiyanlığa geçiş yapmaz ise

⁴ Alexandre Benningsen, Chantal Quelquejay, **Sultan Galiyev ve Sovyet Müslümanları**, çev. Nezhil Uzel (Ankara: Elips Yayınları, 2005), 19

⁵ Verst, Rusya'da kullanılan bir uzunluk ölçü birimidir. 30 verst yaklaşık olarak 32 kilometreye tekabül etmektedir.

⁶ Benningsen, Quelquejay, **Sultan Galiyev ve Sovyet Müslümanları**, 20

⁷ Çarlık Fermanı

topraklarının ellerinden alınacağı duyuruldu.⁸ Müslümanlıktan Hristiyan Ortodoksluğa geçiş politikaları hız kazandı.

Bölgede Ruslar, İslam dinine ve geleneklerine mutlak bir toleranssızlık ortaya koymuştur. Camiler yıkılmış, mollalar kentlerden sürülmüştür. Müslüman din adamları mali olarak güçsüzleştirilerek iktidarsızlaştırılmıştır. Müslümanlık köylü dini olma tehdidi ile karşı karşıya kalmıştır.⁹

1707’de Kazan Piskoposluğu din değiştirenlerin çocukları için eğitim kuruluşları kurdu. Tatarca’ya hâkim Hristiyan misyonerleri yetiştirme amacıyla kurulan okullar, bu amaca uzun yıllar hizmet edemedi ve 1709 yılında kapatıldı fakat okul denemeleri bununla sınırlı kalmadı. 1723 yılında bir okul daha açıldı ve 1728’de de Tatar halklar için Ortodoksluğu tanıtan seminerler düzenlenmeye başlandı.

1720’den sonra din değiştirmelerin hızlanması adına Çarlık yönetimi yeni siyasetler uygulamaya başladı. Vergilerde indirim, askerlikten muaf tutulma gibi kararlar alındı.

84

1738-1755 yıllarından Çariçe Anna’nın iktidarı Müslümanlar için yoğun baskının yaşandığı dönem olmuştur. I. Petro dönemindeki din değiştirme politikaları Tatar Halkı üzerinde başarılı olamayınca daha da ağır kararlar alınmıştır. 1740 yılında kurulan “Yeni Din Değiştirenler Dairesi”¹⁰ Müslüman halkı Doğu Tataristan’ın en uzak bölgelerine sürme, askerlik ve vergiden muaf olan yakınlarının yerine askerlik yapma ve vergi ödeme, bölgedeki camilerin yıkılması gibi politikaları hayata geçirmiştir. Bölgede 1738 ile 1755 yılları arasında 536 caminin 418’i yıkılmıştır.¹¹

Bu politikalara rağmen Müslümanlıktan Ortodoks Hristiyanlığa geçen Tatarların sayısı oldukça düşük düzeyde kalmıştır. Daha büyük ölçüde Rus yönetimlerine kin duyulmasına sebep olmuştur. Tatar ve Başkurt halklarının 1773-1775 yılları arasındaki Pugaçev isyanına destek vermeleri de bu sebeptendir. Bu politikanın bir sonucu da din birliği olan toplulukları, ortak kader düşüncesi “millet” bağlarını güçlendirmiştir.

⁸ Benningsen, Quelquejay, **Sultan Galiyev ve Sovyet Müslümanları**, 21-22

⁹ Alexandre Benningsen, Chantal Quelquejay, **Sultan Galiyev Üçüncü Dünya Devriminin Babası**, çev. Erden Akbulut, Ahmet Şensılay (İstanbul: Sosyalist Yayınları, 1995), 19-21

¹⁰ Çağla, **age**, 29

¹¹ Benningsen, Quelquejay, **Sultan Galiyev ve Sovyet Müslümanları**, 23

2.2. Yatıştırma Politikaları Dönemi ve Eritilme Politikasına Dönüş

II. Katerina (1762-1796) dönemi ile Müslüman halkın hoşnutsuzlukları giderilmeye başlandı ve dinsel hoşgörüyeye dayalı politika izlendi. 1764 Ukaz'ı ile Yeni Din Değiştirenler Dairesi kapatıldı.¹² Müslümanların Hristiyanlığa geçen kardeşleri yerine vergi verme zorunluluğu kaldırıldı. 1767 yılında Müslümanların Tatar bölgesinde ikamet etmesini sınırlayan kanun düzenlendi ve bölgeye iki cami imar edildi.

1782 yılında, daha sonraları Ufa kentine taşınacak olan, Orenburg Müslüman Ruhani Meclisi kuruldu. Rus toprakları üzerindeki Müslümanların idari ve hukuki olarak en üst kurumu olarak bu kurum kuruldu. Bir anlamda din işlerinde görece bağımsızlık kazanan Müslümanlar diğer taraftan da İstanbul'daki halifenin manevi otoritesinden de sıyrılmış oldu.¹³ Çariçe II. Katerina, ticarete kısıtlama getirilen Müslüman halkın kısıtlamalarını kaldırıp Tatarlara özel ayrıcalıklar verdi. Yüz yıl kadar devam edecek bir iş birliği sahası oluşuyordu. Tatar ticaret sınıfı da Doğu Müslümanlarının Ruslara karşı besledikleri kinden de yararlanarak bölgeye sağlamca yerleşme ve ticaretin tek egemeni olma isteğinde bulundular. Tatar tüccarlar gittikleri her yerde Müslüman misyonerleri gibi davranıp Rus devletinin parası ile camiler ve Kur'an kursları açıyorlardı. 18. yüzyılın sonunda Tatar tüccar sınıfı Rusya Müslümanlarının milliyetçi hareketlerinin tamamını yöneten grup haline gelmiştir. Türk-Tatar-Müslüman bir ulusun şekillenmesi bu ticari ve İslami olarak iç içe geçmiş faaliyetler ile daha da ileri seviyeye taşınmıştır. Tatar soylu sınıfın sermayesi 1800 ile 1805 yılları arasında %50 artış göstermişti. Kazan'daki fabrikaların da %49'u Tatarlar tarafından yönetiliyordu. Böylece Tatar burjuva sınıfı Tatar toplumunu yönetimini toprak sahibi feodallerin elinden almıştı.¹⁴ Kazan Tatarları, Müslüman gelenek içinde 19. yüzyıl itibari ile kapitalist aşamaya ulaşan ilk halklardan biri olmuştur. Ruslaştırma politikasının yoğun olarak yürütüldüğü dönemlerde Tatar üst sınıflar arasında çocuklarını Buhara'daki medreselere göndererek eğitim almalarını sağlama alışkanlığı yaygınlaşmıştı. 1850

¹² Çağla, a.g.e, 30

¹³ Benningsen, Quelquejay, **Sultan Galiyev Üçüncü Dünya Devriminin Babası**, 22

¹⁴ Benningsen, Quelquejay, **Sultan Galiyev ve Sovyet Müslümanları**, 26-27

yılına gelindiğinde ise Kazan'da 408 ilk öğrenim okulu vardı. Orenburg Ruhani Meclisi'ne bağlı ise toplamda 1854 okul vardı.¹⁵

Çar II. Aleksandr'ın 1855 yılında başa gelmesinden sonra yaklaşık 5 yıl içerisinde, Rus hükümeti II. Katerina döneminde terk edilen Ruslaştırma politikasına geri döner. İslam dinine karşı yeniden bir savaş başlatılır. 1867 yılında kurulan Kazan Aziz Gouril Kardeşlik Derneği ve Orenburg Üstün Melek Aziz Mikhailiyev Topluluğu gibi kuruluşlar din değiştirme politikalarını yürütmüşler ve Ortodoksluk inancını yaymaya çalışmışlardır. Bu sefer daha esnek ve ılımlı metotlar belirleyen kuruluşlar 1903 yılına kadar hissedilir derece başarı sağlar ve 200 bin civarında Tatar'ı Hristiyanlaştırır.¹⁶ Müslüman Tatarlar ile Ortodokslaşan Tatar arasında ekonomik ve kültürel anlamda büyük farklılıklar meydana gelmiştir. Böylece yeni bir halk oluşmaya başlıyordu. Fakat 1905 yılındaki Rus-Japon Savaşı ve 1905 devrimi gibi önemli siyasi hadiseleri fırsat bilen bazı Hristiyan Tatarlar da tekrardan Müslümanlığa dönüş yapmıştır.

Bu dönemde iş birliği politikası terk edilmiş, gelişmiş olan Rus kapitalizmi iptidai yöntemlerle ilerlemeye çalışan Tatar kapitalizmine baskın gelmiştir. 1876 yılında Hokant Hanlığı'nın ilhak etmesi ile Rus İmparatorluğu için Türkistan'ın fethi tamamlanmıştı. Bu güçlenme, ekonomik anlamda da etkisini gösterdi ve artık ticarete Tatar araçlara ihtiyaç kalmadığı fikri ortaya çıktı. Bölgedeki doğal zenginlikleri doğrudan işletme düşüncesi Rus kapitalist sınıfın çıkarıydı. Bu gelişmeler Tatar sermayedar sınıfın gerilemesine sebep oldu. Rus ve Tatar soyluları bu gelişmelerden sonra karşı karşıya gelmiştir. 1886 yılında yayınlanan kararname ile de Kazan Tatarlarının bölgede taşınmaz sahibi olma ve anonim şirket kurma hakları elinden alınmıştır.

1906 yılında yapılan bir kanun ile Kazak, Başkurt, Çuvaş gibi bölge halklarının eğitim faaliyetini ya kendi halkından birisi ya da Rus eğitimciler tarafından eğitim verilmesi hakkında çıkarılan karar ile Tatarların bölgedeki diğer halkların üzerindeki etkilerini azaltma hedeflenmiştir. Bu kararlardan önce de eğitim konusunda düzenlemeler olmuştu. II. Katerina döneminde eğitim konusunda her ne kadar özgürlükler elde etse de gelişmiş bir eğitim teşkilatlanması geliştirilememiş, düşük standartlarda dini ve

¹⁵ A.g.e, 28

¹⁶ Benningsen, Quelquejay, **Sultan Galiyev Üçüncü Dünya Devriminin Babası**, 27

temel eğitim verilmiştir. Kazan Üniversitesi ve Kazan İlahiyat Akademisi'nde Türk Dilleri Profesörü olan Nikolay İlminskiy yeni bir eğitim projesi tasarladı. 1870 yılında uygulanmaya başlanan bu yeni model ile Volga bölgesindeki çocuklara kendi dilleriyle Ortodoksluk öğretilerini vermek ve Rus dilini öğretmek amaçlanmıştır. Ruslaştırmanın en önemli yol haritası Rus dili üzerinden çizilmiştir.¹⁷

Tatar toplumu için ekonomik rekabetten ziyade Ruslaştırma ve din değiştirme politikaları büyük tehdit olarak kabul edilmiştir. 1860-1905 yılları arasında uygulanan politikalar Müslüman Tatar toplumu ile Ruslar arasındaki ilişkileri daha da gerginleştirmiştir.

2.3. Cedit Hareketi

18. yüzyılda başlayan Romanov hanedanlığının sona ermesine kadar devam eden süreçte Müslümanlar arasında kutsal harp geleneği ortaya çıkmıştı. Daha çok bölgesel nitelikte ve direniş amacıyla kurulan bu tarikat orduları 1870'li yıllarda birleşme göstererek Dağıstan ayaklanmasında etkili olmuşlardır.¹⁸ Kendini tehdit altında hisseden Müslüman Tatar toplumunun tepkisi ile ortaya çıkan önemli reformist akımlar da bu dönemde olmuştur. Ortaya çıkan en önemli akım ise 1883 yazından itibaren hız kazanan "ceditçilik" akımı olmuştur. Daha önceleri Ebu Nasır Kursavi (1726-1813) ilk İslam üzerindeki Orta Çağ etkilerini kaldırmaya yönelik çalışmalar yapmış fakat en önemli etkisi öncü olması olmuştur. Ardından Şahabettin Mercani (1818-1889) teolog ve tarihçi kimliği ile dinsel reformizm konusunu yeniden gündeme getirmiştir. Tatar dili üzerine çalışmalar yapıp Tatar edebi dili meydana getiren Abdülkayyum Nasırı (1825-1902) tarihçi, arkeolog, etnograf, pedagog olarak çağdaş bir Müslümandı.¹⁹ Bu teorik tartışmalara somut bir içerik kazandıran isim ise Gaspıralı İsmail Bey (1851-1914) olmuştur.

1881-1882 yılları arasında yayınladığı bildirilere göre Gaspıralı'nın reformist düşüncelerine göre öncelikle eğitim sisteminin revize edilmesi gerekmektedir.

¹⁷ Çağla, a.g.e, 35-36

¹⁸ Benningsen, Quelquejay, **Sultan Galiyev Üçüncü Dünya Devriminin Babası**, 37

¹⁹ Benningsen, Quelquejay, **Sultan Galiyev ve Sovyet Müslümanları**, 33-34

İstanbul, Paris gibi Avrupa'nın önde gelen şehirlerinde bulunmuş olan Gaspıralı buralarda eğitim sistemleri hakkında fikirler edinmiştir. Şehabettin Mercani'nin düşüncelerinden fazlaca etkilenen Gaspıralı, usul-u kadim diye adlandırılan eski eğitim sistemi ve kurumları yerine usul-u cedit yani cedit okullarının kurulması ve eğitim vermesini hedeflemiştir.²⁰ Yine bu usulde, eski medreselerde duaların öğretildiği yöntem olan hecelerın ezberlenerek okuma öğretme metodu yerine öğrencinin harfî tanıyarak daha kısa sürede okuma öğrenmeleri esas alınmıştır.²¹ Gaspıralı'ya göre bu eğitim içeriğinde İslam'ın yanı sıra bilimsel derslerin de verilmesi gerekmektedir.

Aslen Kırım Tatarı olan Gaspıralı, Kırım Tatarlarının eski başkenti olan Bahçesaray'da 1883 yılında çıkartmaya başladığı Perevodchik (Tercüman) isimli gazete ile "Dilde, Fikirde, İşte Birlik" düşüncesi ile şekillendirdiği yenilik fikirleri kısa süre içerisinde Müslümanların yaşadıkları bölgelere ulaşmıştır. 1885 yılında Kırım, Volga, Dağıstan, Sibiry ve Orta Asya'da 1000 civarında abonesi olmuştur. Bu gazetedeeki yayınlarında Gaspıralı'nın 2 amacı vardı. Bunlar; cedit hareketini Müslüman halka ulaştırmak ve Müslüman halkın isteklerini Rus hükümetine duyurmak. Nitekim bu amaçlara ulaştığı şu verilerden belli olmaktadır; 1890'ların sonuna geldiğimizde birçok mektep ve medrese Gaspıralı'nın bu reformlarını benimsemiş, 1906 yılında yapılan Müslüman Kongre'de de kararname ile kabul edilmiştir.²² Reformist akım kısa süre içerisinde olumlu etkilerini göstermiştir. 1897 yılında Kazan Tatarları arasında okuma yazma oranı %20,4'e yükselmiştir. Kazan'daki Ruslarda bu oran %18,3'tür.²³ 1919 yılında ise Kazan'da "Hüseyniye", Orenburg'ta "Muhammediye", Ufa'da "Aliye" gibi 5000'den fazla laik eğitim veren cedit okul ve medreseleri kurulmuştur.²⁴

Müslüman halkın bu reformları Rus baskısına tepki olarak doğmuş bir savunma sistemiydi. Tatar hareketinin önderleri Rus emperyalizmine karşı açıktan ve silahlı

²⁰ Taha Akyol, "Cedidcilik", **TDV İslam Ansiklopedisi**, c. 07, (Ankara: TDV Yayın Matbaacılık Ticaret İşletmesi, 2005): 211

²¹ Mehmet Arslan, "Gaspıralı İsmail Bey'in Eğitim Reformu Ve Usul-u Cedit - Gaspıralı İsmail Bey'in Yaşam Öyküsü ve Türk Fikir Hayatına Etkileri", **GAU Journal of Social and Applied Science**, c.8, s.1 (2016): 8

²² Çağla, **a.g.e.**, 41-44

²³ Benningsen, Quelquejay, **Sultan Galiyev ve Sovyet Müslümanları**, 35

²⁴ Benningsen, Quelquejay, **Sultan Galiyev Üçüncü Dünya Devriminin Babası**, 30

olarak mücadeleye girecek fiziksel gücün olmadığını farkında oldukları için Tatar kültür emperyalizmini yaratmışlardı. Bu emperyalizmin en temel yapı taşı da iç içe geçmiş olan Türk Birliği ve İslam Birliği fikirleridir. 1905 yılına kadar Rus devletine sadık kalarak ılımlı bir politika ile bu fikirlerin yayılmasını sağlamış ve siyasi hayata giriş için olumlu bir zemin hazırlanmıştır.

2.4. Müslüman Kongreleri Çerçevesinde İlk Siyasal ve Devrimci Hareketler

Cedit Medreseleri ve 1876 yılında kurulan Tatar Öğretmen okulu, Rusya Müslümanları arasında siyasal faaliyetlerin ilk olarak başladığı yerlerdir. Sultan Galiyev'in de aralarına dahil olduğu birçok sosyalist ya da liberal siyasetçi bu okullarda eğitim görmüştü. Müslüman siyasi hareketlerini yönetenler bu çevrelerde yetişmişlerdir.²⁵

1905 yılında Japonya yenilgisi Ruslar için büyük bir hezimet olmuştu. Alt edilemez diye düşünülen imparatorluğun mağlup olması Müslümanlar için de bir umut kaynağı oldu. Toplumsal ve ekonomik olarak çöküş döneminde olan Müslüman halk, daha önceleri gizli yürütmek zorunda oldukları siyasi faaliyetleri açıkça yürütme, Rus devletinden hak taleplerinde bulunma ve hatta siyasi partiler ile iş birliği yapma gibi fırsatları bu dönemde bulmuşlardır.

Tatar toplumu toplumsal bir çöküntü ile karşı karşıya kalmıştır. Sürekli güç refah kaybında olan Tatar köylüsünün %95'e yakın kısmı çok sefildi. Yarısından fazlaca kısmı 0,1 ile 4 desjatin²⁶ gibi çok küçük bir toprağa sahipti. Çuvaş, Başkurt gibi diğer halkların da durumu bundan iyi değildi. Müslüman işçi sınıf en ağır işleri yapıyordu. Hamallık, çöpçülük ve sağlığa zararlı işler onlara yaptırılıyordu. Varlıklı sınıf da arasında bölünmüş, bir grup ezilmiş halkın burjuvazisi olarak Tatar halkının yanında oluyor, diğer grup ise Rus varlıklı sınıfına eklemlenmişti.²⁷ Bu toplumsal şartlar

²⁵ Benningsen, Quelquejay, **Sultan Galiyev ve Sovyet Müslümanları**, 39-44

²⁶ Desjatin: Ruslar'ın kullandığı 1,036 hektara tekabül eden alan ölçüsü.

²⁷ Benningsen, Quelquejay, **Sultan Galiyev ve Sovyet Müslümanları**, 39-44

altında 1905 yılını iyi değerlendirmek gerekmektedir. Nitekim öyle de olması için gerekli çaba gösterilmiş ve kongreler yapılmıştır.

Ağustos 1905'te bir gemide, gizli yapılan birinci kongrede Müslüman Birliği fikirleri ortaya atıldı ve kabul edildi.²⁸ İsmail Gaspıralı'nın başkanlık yaptığı kongrede Rus liberal partileriyle bir iş birliği fikri de bu kongrede ortaya atıldı. Bu siyasi arenadan uzak olan Müslümanlar için bir başarı sayılabılırdi. Fakat ne Çarlık iktidarı ne de Rus liberal partileri bu siyasal taleplere olumlu karşılıklar verince kurulan birlik 1908 yılında dağılmıştır. Ağustos 1906 yılında ve ilk yasal olarak izinli kongre olan üçüncü kongrede dilde sadeleşme, Tatar edebi dili, eğitimde reformlar gibi konular görüşüldü ve usul-u cedit kabul edildi. Bu kongreden sonra Rus hükümeti Müslüman kongre üyelerini, kongre kararlarını görüşmek üzere 1907 yılında toplar.²⁹ Her ne kadar Rus hükümeti karşı tedbirler alarak kongre kararlarının uygulanmasında zorluklar çıkartsa da siyasi bir aktör olarak görüp siyasi pazarlıklarda bulunması kongrenin siyasi anlamdaki gücünü ortaya koymaktadır.

90

Haziran 1914 tarihinde yapılan dördüncü kongrede siyasi, dini ve eğitim alanında konular konuşuldu. Müslüman eğitim kurumlarının Eğitim Bakanlığı'ndan ayrılarak dini idarelere bırakılması ile cami ve medreselerin imarı konusu konuşuldu. Siyasi olarak da Müslüman halkların Duma'ya temsilci göndermesi kararı verildi. Duma'daki temsilciler tarafından bu kararların Duma gündemine taşınması kararlaştırıldı.

1917 yılında yapılan beşinci kongre, bütün Rus Müslümanlarının katılması sebebiyle Bütün Rusya Müslümanlarının Umumi Kurultayı olarak da adlandırılmıştır.³⁰ 1000'e yakın delegenin katıldığı toplantıya 100 kadar da kadın delege katılmıştır. Bu da Müslüman kadınların ilk defa siyasi hayata katıldıklarını gösterir. Geçmiş dönemlerde yapılan baskıların kınanması ile başlayan kongre, Rusya'nın gelecekteki yönetim şekli, merkezi teşkilatlanmalar, Müslüman kadınların siyasi ve toplumsal hakları üzerinde durulmuştur. Özerklik istekleri de ilk olarak bu toplantıda dile getirilmiştir. Müslüman kongrelerin dönemin şartları ve siyasi gelenekleri göz önünde bulundurursak başarılı olduğunu anlayabiliriz fakat burada asıl olarak farkına

²⁸İsmail Türkoğlu, "Müslüman Kongreleri", TDV İslam Ansiklopedisi, c. 32, (Ankara: TDV Yayın Matbaacılık Ticaret İşletmesi, 2005): 96

²⁹ Türkoğlu, a.g.e, 97

³⁰ Türkoğlu, a.g.e, 97

varılması gereken yüz yıllarca baskı altında yaşamış bir halkların yarım asır kadar süre içerisinde yaptığı reformların başarıya ulaşması ve on yıllık bir zaman dilimi içerisinde siyasal taleplerini dile getiren ve hükümetin idari yapısını tartışan ve görece yönlendiren bir toplum haline gelmesidir. Siyasi anlamda mutlak kazanılmış zaferlerden bahsedemesek de toplumsal anlamda olan kazanımlar mutlaklıdır.

Müslümanlar arasında Marksist bir topluluk ilk defa 1904 yılında Bakü'de kuruldu. Aralarında daha sonraları Azerbaycan Komünist Partisi'nde aktif rol alacak Neriman Nerimanov, Mehmet Emin Resulzade gibi önemli aristokrat kişilerin de bulunduğu grup, 1905 devrimi sırasında "Ümmet" adında Müslüman sosyalist demokrat partisine dönüşür. Sadece Müslümanlara açık olması hasebiyle proleter Marksist enternasyonalist devrimin ruhuna aykırı olsa da Müslümanları sosyalizm ile tanıştırmak için varlığına izin verildi. Hiçbir zaman milliyetçi fikirlere uzak olmayan "Ümmet" aynı zamanda Leninist düşünceleri de Bakü'de yaymaya çalışmıştır.³¹

Müslümanlar arasında ilk sosyalist fikirlerin yayılması, 1904 yılında Muhamediye Medresesi öğrencileri arasında başladı. 1900'lerin ilk yıllarında Terakki adında gizli bir gazete çevresinde birleşen ve daha sonra bu topluluk, derneğe dönüşerek faaliyetler yapmaya başlayan "İslahatçılar" adını taşıyan bu sosyalist hareket Rus karşıtı, ilerici ve milliyetçi özellikler taşıyordu. Grevler, gösteriler ve daha ileri giderek gerilla mücadelesi gibi direnişler göstermişlerse bile 1908 yılında azalacak ve siyasi anlamda başarı elde edemeyecektir.³²

Tatar toplumunda işçi hareketleri Ruslara göre çok geç tarihlerde başlamıştır. Proleter halkın pasifliği, daha önceleri aydın kesimin yürüttüğü milliyetçi politikalar, Rus karşıtlığı ve aynı zamanda Müslüman olmanın vermiş olduğu kanaatkâr yaklaşım Tatar toplumunun devrim için harekete geçmesinin ertelenmesine sebep olmuştur. Bazı tarihçilere göre Kazan Tatarlarının devrimde rolü önemli olduğunu söylese de Benningsen'e göre durum pek de öyle olmamıştır. Az sayıda Tatar işçisi Rus Sosyal Demokrat oluşumların eylemlerine destek verir.

³¹ Benningsen, Quelquejay, **Sultan Galiyev Üçüncü Dünya Devriminin Babası**, 39-41

³² Benningsen, Quelquejay, **Sultan Galiyev ve Sovyet Müslümanları**, 45-46

Müslüman aydınların da sosyal demokrat harekete katılmaları erken tarihlerde olmamıştır. 1902 yılında Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin Kazan Komitesi kurulunca eski medrese öğrencilerinden bazıları ilgi gösterecektir. 1905 yılında, partinin Kazan komitesinin en ihtişamlı döneminde bile, 250 parti üyesinden sadece 10 civarında üyesi Tatar'dı.³³ Aralık 1905'te partinin Kazan komitesinin feshedilmesinden sonra sayısı az olan bu üyeler de dağılırlar.

Son olarak 1907 yılında Marksist bir örgüt kurmak için Orenburg'da yasal bir örgüt kurulur. "Uralcılar" adı ile kurulan örgüt Tatarca Ural isminde bir gazete çıkarır. Örgütün temel amacı Marksizmi Tatarlara duyurmaktır. Ocak ayında ilk baskısını yapan yayın nisan ayında yasaklanır ve örgüt üyeleri Moskova ve Bakü gibi şehirlere dağılır.³⁴

Bolşevik devrimi öncesinde Müslümanlar arasında sosyalist hareketler fazlaca yayılmadı. Bunun en önemli sebebi de tarihsel dönem içerisinde Müslümanların sınıfsal bir kaygı ile proleter düşmana karşı değil ulusal bir kaygı ile başka bir egemenliğe karşı savaşmış olmaları yatıyordu. Bu sebepten Bolşevik Devrimi'ne kadar Müslümanlar arasından çıkan devrimciler etkisiz kalmışlardır. 1917 yılındaki devrimde de Müslümanlar arasında Marksizm, emperyalizme karşı en gözde siyasi hareket ve Rus iktidarına karşı koymanın tek yolu olarak görüldüğü için yakınlaşmalar olmuştur.

1905-1917 yılları arasında her ne kadar sosyalist ideolojiyi benimseme açısından Müslümanlar başarılı olamasa da bu dönemdeki kitlesel eylemler Müslümanlara yeni fikirler vermiştir. Daha önceleri silahlı mücadele çabalarının acı sonuçlarını gören Müslüman devrimci hareketin önderleri, sosyalist devrimin sistematik ilerleyişini öğrenmiştir. Mitingler, grevler, kongreler özellikle 1917 yılı ve sonrasında Müslüman halk için siyasi gelenek haline gelecektir.

Diğer taraftan, Rus sosyalizmi Müslümanlara bağımsızlık, eşitlik gibi vaatlerde bulunuyordu. Ezilen halkların kardeşliği söylemleri Müslümanlar ile sosyalistleri yakınlaştırıyordu. Henüz iktidara gelirlere nasıl bir anlayış sergileyecekleri bilinmese

³³ Benningsen, Quelquejay, **Sultan Galiyev Üçüncü Dünya Devriminin Babası**, 43

³⁴ Benningsen, Quelquejay, **Sultan Galiyev ve Sovyet Müslümanları**, 48-49

de Rus İmparatorluğu karşısında tarafsız kalmaktan iyiydi. Aynı zamanda sosyalizm, daha önce varlıkları ve gördükleri baskı, Osmanlıların birkaç etkisiz siyaseti dışında, hiçbir devleti ilgilendirmemiş olan Türkistan ve Tatar ülkesinde yaşayan halkın sesini duyurmak için iyi bir fırsat olabilirdi. Buna karşılık aralarında bazı Bolşevik yöneticilerin de olduğu birçok batılı Marksist grupların Doğu düşmanlığı devam ediyordu.³⁵ Bununla birlikte XX. yüzyılın başında örgütlü bir şekilde olmasa da Müslüman coğrafyasına sosyalist düşünceler yayılmaya başladı. Sosyalizm Müslümanlar için geleceğe açılan bir kapı olduğu kadar geçmişteki görkemli günlere dönmek için bir umut olmuştur.

Burada şu temel soruyu sormak gerekmektedir. İslamiyet ile Marksizm ne ölçüde örtüşmektedir? Bu soruya cevabı, konuya en pragmatik ve rasyonalist yaklaşan aktörlerden biri olan, Sultan Galiyev verecektir: Marksizm işleyiş çerçevesini getiriyor, İslamiyet ise ideolojiyi sağlıyor.³⁶

3. Sultan Galiyev'in Hayatı

Mirsait Sultan Galiyev, 1880'li yıllarda³⁷ günümüzde Başkurdistan topraklarında bulunan Ural Dağları yakınlarında bir Tatar köyünde doğdu.³⁸ Babası Haydargali Ağa adında bir köy öğretmeni, annesi Aynilhayat Hanım adında bir Tatar kızı olan ailenin 12 çocuğundan birisidir. Babasının birçok Tatar köyünün öğretmenlik görevini yürütmesi sebebi ile çocukluğu Tatar köyleri arasında geçmiştir. 1900'lü yıllarda Kırmiskalı³⁹ kasabasının Elimbetova Köyü'ne yerleşmiş ve ilköğrenimini burada görmüştür.⁴⁰ Daha küçük yaşta Tatarca, Rusça ve Arapçayı babasından öğrenmiştir.

İlköğreniminin ardından Tataristan'ın önde gelen şehri Kazan'a gelerek Tatar Öğretmen Okulu'na yatılı olarak yerleşti. Bu okulda birçok alanda kendini geliştiren

³⁵ Benningsen, Quelquejay, **Sultan Galiyev Üçüncü Dünya Devriminin Babası**, 48

³⁶ **age**, 48

³⁷ Bazı kaynaklarda 1882, 1892 gibi yıllar da Sultan Galiyev'in doğum tarihi olarak söylene de Alexandre Benningsen 1880 olarak belirtmiştir.

³⁸ Benningsen, Quelquejay, **Sultan Galiyev Üçüncü Dünya Devriminin Babası**, 17.

³⁹ Kırmiskalı Kasabası olarak da bilinmektedir.

⁴⁰ Azmi Özcan, "Mir Said Sultan Galiyev", **TDV İslam Ansiklopedisi**, c. 30, (Ankara: TDV Yayın Matbaacılık Ticaret İşletmesi, 2005): 130

Galiyev; jimnastik, tiyatro, edebiyat gibi branşlara ilgi duymuş ve dönemin önde gelen hocalarından eğitimler almıştır. Okula devam ederken 1905 ihtilaline katılan birçok isyancı ile tanışmıştır. Sosyalizm fikirlerinin bu dönemde geliştiğini söylemek mümkündür.⁴¹

1911 yılında Tatar Öğretmen Okulunu bitirip Ufa şehrindeki bir kasaba olan İstemlitamak'a öğretmenlik yapmak için gelen Galiyev, birden fazla okulda görev yapmış, köy çocuklarının Rus dili ve edebiyatı eğitimi için bütün gücü ile çalışmıştır. Köy hayatı siyasi faaliyetlerden uzak kalmasına sebep olmuştur fakat Çarlık Rusyası kanunları gereği görevini bırakması için yüklüce bir tazminat ödemesi gerekmektedir.⁴² Yine de siyasi faaliyetlerden uzak kalmak istemeyen Galiyev, bölgedeki aydın ve devrimci kişilerden oluşan gizli bir sosyalist topluluk kurmuş toplantılar tertip etmiştir. Ezilen Tatar-Başkurt köylü toplumu için işçi hareketlerinin önemini anlatan bildiriler yazmışlardır. Bu dernekte tanıştığı Ravza Hanım ile 1914 yılında ilk evliliğini gerçekleştirmiş ve Eşi Ravza Hanım ile birlikte Ufa şehrinin Şerik Köyü'nde eğitim vermeye devam etmişlerdir. Öğretmenlik mesleğini bırakıp bir kütüphanede çevirmenlik görevini yapan Galiyev, Ufa'da Ufimskiy Vestnik (Ufa Bülteni) adında bir gazetede de yazılar yazmıştır. Daha sonraları Rusça ve Tatarca olmak üzere çeşitli gazetelerde devrim hakkındaki görüşlerini yazmıştır. Bu yazılarında Kırmıskali, Timurleng, Kandemir gibi takma isimler de kullanmıştır.⁴³

Ailenin büyümesi ve Bakü'deki Bolşevik Örgütü'ne dahil olmak umudu ile Bakü'ye gelmiş fakat örgüte girme fırsatı bulamadığı gibi iş sıkıntısı yaşayan Sultan Galiyev, Bakü'deki Ermenilerin Rusça çıkarttığı gazetede çalışmıştır. Bu gazetede çalışması hakkında çeşitli söylentilere de sebep olmuştur.⁴⁴

1917 yılında Müslüman Kongresi Yürütme Komitesi sekreterliği için Moskova'ya davet edildi ve Mayıs ayında da Rusya Müslümanları Kongresinde de genel sekreterliğe seçildi. Mollanur Vahitov'un önderliğini yaptığı Müslüman Sosyalist Komite'ye katıldı, komite komiserliğine kadar yükseldi. Ailesini Moskova'da bırakan

⁴¹ Rinad Muhammediyev, **Mirseyit Sultan Galiyev Sırat Köprüsü**, çev. Mustafa Öner, 2. Bs (İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2017), 29-36

⁴² **A.g.e**, 43

⁴³ Özcan, **a.g.e**, 130-131

⁴⁴ Muhammediyev, **a.g.e**, 61-62

Galiyev, 1917 yılının yaz aylarında başta Kazan ve Ufa olmak üzere Tatar-Başkurt nüfusun fazlaca olduğu şehirlere ulaşmış ve devrim için Müslüman halkı örgütlemeye çalışmıştır. Zeki Velidi Togan ve İlyas Alkin gibi Başkurt ve İdil-Ural bölgesinin önde gelenlerini 'Milli Meclis' güvencesi ile devrime ikna etmiştir.⁴⁵

Ufa'da ve Kazan'da Müslüman Sosyalist Komite Komiserliği görevini sürdürken Sultan Galiyev, eşi Ravza Moskova'da ikamet etmekteydi. Uzun süren ayrılıklar neticesinde Sultan Galiyev'in eşi ile yolları ayrılmıştı. Bu ayrılık akabinde siyasi alanlardan bir müddet uzak kalması gerekmiştir. Mayıs 1918 yılında Josef Stalin ve Mollanur Vahitov'un talepleri ile tekrardan siyasete döner ve ağustos ayında Beyaz ordunun Kazan'ı kuşatması sırasında kurşuna dizilen Vahitov'un yerine Müslüman İşleri Halk Komiserliğine atanır. Galiyev'e Kremlin'in karşısında yapılan yeni devlet binasından bir oda tahsis edilir.⁴⁶

1919 yılının ocak ayında Sultan Galiyev, Ufa şehrine Tatar ve Başkurt yerel ordularının Sovyet Hükümeti'ne karşı savaştan uzak tutmak adına görevlendirilir. Galiyev, daha yola çıkar çıkmaz olağanüstü yapılan görüşmeden Merkezi Müslüman Askeri Kurulu'nu sona erdirip Rusya Genelkurmayına ve Troçki'nin başında bulunduğu Askeri Komiserliği'ne bağlanması kararı alınır. Sultan Galiyev bu kararı Ufa şehrinde öğrenir. Stalin'e kararın hatalı olduğunu açıklayan bir mesaj gönderir ve Stalin, Sultan Galiyev'e Vladimir Kolçak'ın ordularına karşı yapılan savunmada tam yetki verir. Ufa şehrinde Kazan'a çekilen Müslüman Askeri Kurulu, Kazan'da Beyaz orduyu durdurur.⁴⁷

1919 yılının aralık ayında Şark Halkları Komünist Örgütleri İkinci Kurultayı'nda Tatar-Başkurt halklarının geleceği hakkında konular tartışılmak üzere bir kurultay yapıldı. Sultan Galiyev'in de siyasi hayatı boyunca hedeflediği Tatar-Başkurt Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti oy birliği ile kabul edilmişti fakat daha öncelerden beridir Galiyev'in hedeflerini tutarlı bulan Lenin'in başkanlığını yaptığı Politbüro'nun⁴⁸ 13

⁴⁵ A.g.e, 111-120

⁴⁶ A.g.e, 195-198

⁴⁷ A.g.e, 225-247

⁴⁸ SSCB tarihinde komünist partinin politikaları belirleyen en üst karar organdır.

Aralık'ta aldığı karar ile Tatar-Başkurt Cumhuriyeti kurulması kararı iptal edilmiştir. Bu kararın alındığı sırada Samara şehrinde olan Galiyev, Moskova'ya gelip Lenin ile görüşmek ister fakat başarılı olamayınca düşüncelerini kapsamlı bir mektup ile Lenin'e bildirir. Siyasi münakaşalarla da olsa 27 Mayıs 1920 tarihinde Tataristan'ın özerk yönetimi kabul edilir.⁴⁹

1920 ile 1922 yılları arasında Tatar-Başkurt halklarının ihtiyaçlarını karşılama, ihtilale bağlılıklarını arttırma gibi konularla ilgilenen Galiyev hakkında çeşitli iddialar ortaya atılmıştır. Proleter ihtilalle örtüşmeyen İslamcılık, Türkçülük gibi çeşitli faaliyetlerde bulunduğu öne sürülmüş ve Sovyet istihbarat örgütleri tarafından hakkında araştırmalar yapılmıştır. 23 Haziran 1922 yılında Merkez Komite Organizasyon Bürosu tarafından da Gürcistan'a görevlendirilmesine karar verilir. Pek çok halkın merkeze geldiklerinde işlerini organize edecek tek kişi olan Galiyev'in yokluğu eksiklik doğurur ve Tatar, Çuvaş, İdil Almanları, Başkurt halklarının itirazları ile tekrardan Moskova'ya çağırılır.⁵⁰

26 Aralık 1922'de yapılan X. Bütün Rusya Kurultayı'nda Stalin açıklamasından SSCB'nin eşit haklara sahip 4 cumhuriyetten⁵¹ oluşacağını söylemesi üzerine bunun proleter ihtilalin ve Leninist projenin aksine olduğu konusunda Sultan Galiyev itirazda bulunsa da buna engel olamaz. 30 Aralık 1922 tarihinde SSCB'nin kurulduğu dünyaya duyurulur.⁵²

1923 yılına gelindiğinde Sultan Galiyev Sovyet iktidarı içerisinde, Rusya Komünist (Bolşevik) Parti Üyesi, Milliyetler Halk Komitesi Üyesi, Rusya Komünist Parti Merkez Komite Tatar-Başkurt Komünist Örgütü Merkez Komite Üyesi, Toprak İşleri Ve Tarım Ürünleri Komitesi Üyesi gibi birçok önemli görevleri üstlenmiştir.⁵³ Tüm bu görevlere rağmen hakkındaki söylentiler devam etmektedir. 25 Nisan günü yapılan Rusya Komünist Partisi On İkinci Kurultayı'nda parti içinde bölücülük yaptığı suçlamalarına maruz kalır. 4 Mayıs 1923'te tutuklanır ve 10 Mayıs'ta da partiden ihraç

⁴⁹ Muhammediyev, **a.g.e**, 262

⁵⁰ **A.g.e**, 319-320

⁵¹ Bu 4 cumhuriyet şu şekildedir: Rusya Federasyonu, Ukrayna, Beyaz Rusya ve Kafkas Cumhuriyetleri Federasyonu.

⁵² Muhammediyev, **a.g.e**, 321-330

⁵³ Tellal, **a.g.e**, 119-120

edilir. 9-12 Haziran tarihlerinde yapılan Rusya Komünist Partisi toplantılarında da Galiyev, milliyetçi-dinci, devrim karşıtı ve devrimden sapmış ilan edilir. 10 Haziran günü yapılan oturumda da Stalin, Galiyev'i Basmacı Hareketi⁵⁴ ile iş birliği yapmakla suçlar.⁵⁵

19 Haziran'a kadar tutukluluk hali devam eden Galiyev hapisanede geçirdiği 45 gün içerisinde "Ben Kimim?" adında otobiyografik makalesini yazar ve Stalin ve Troçki'ye bu makaleyi gönderir.⁵⁶ Delillerin yetersiz olması sebebi ile tutukluluk hali son verilir fakat parti içerisindeki görevleri iade edilmez. Sultan Galiyev'in partiye geri kabul edilmesi 1924 yılının eylül ayını bulmuştur. Fakat itibarının iadesi konusunda yazdığı dilekçe suçunu kabul etmediği için kabul edilmez. Ocak 1924 tarihinde Lenin'in de vefat etmesi Sultan Galiyev'in itibarının iadesinin artık kolay olmayacağını işaret etmekteydi.

1925 yılında Koorparetivnaya Cizn (Ortak Hayat) adında bir dergide edebi sorumlu olarak çalışmaya başlar. Fakat bu dergide de Galiyev'in fazla kalmasını istemezler ve parti ile ters düşmemek adına işine son verirler.⁵⁷ Birçok işe Galiyev soyadını taşıdığı için kabul edilmez ve maddi zorluklar ile karşı karşıya kalan Galiyev, demir yolu istasyonlarında hamal olarak çalışmak zorunda kalmıştır. Bu iş sırasından kötü hava koşulları sebebi ile hastalanmış ve tedavi için Kırım'a gitmek zorunda kalmıştır. Kırım'da da önde gelen Kırım Tatarları ile fikir alışverişinde bulunur. Gündemde olan Yahudilerin Kırım'a iskân edilmesi meselesi hakkında Sultan Galiyev'in siyasi tecrübesine danışılır. 1926 yılında vaktinin çoğunu evinde geçiren Galiyev'e halk hizmetkarları ziyarete geliyor ve gündemde olan Tatar alfabesinin değiştirilme konusu hakkında sorular soruluyordu. Bu konuda birçok toplantıya katılsa da Galiyev, bir yıl içinde Tatar alfabesi yerine Latin alfabesine geçilir.^{58*}

⁵⁴ Sovyet yönetimine karşı 1917'de başlayan ve aralıklı olarak 1931'e değin süren Türkçü-İslamcı ayaklanma hareketi.

⁵⁵ Tellal, **a.g.e.**, 122

⁵⁶ Muhammediyev, **a.g.e.**, 407

⁵⁷ Muhammediyev, **a.g.e.**, 445-446

⁵⁸ Erdal Şahin, "Kazan Tatar Türklerinin Latin Alfabesi Mücadelesi", **Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi**, s.199 (2003):44

1926 yılının sonlarına doğru Sultan Galiyev Rusya Avcılık Cemiyeti'nin İdil-Ural bölgesi için yetkili temsilci olarak atanır. Maddi açıdan zor günler geçiren aile için son çıkış olan bu iş OGPU⁵⁹ için bir takip mekanizmasıdır. Sultan Galiyev'in her hareketinden haberdar olmak isteyen istihbarat örgütü böyle bir yol seçmiştir.⁶⁰ Bu iş sayesinde Galiyev, Tatar bölgesindeki halkın önde gelenleri görüşme fırsatı bulmuşsa da her adımı gözetlenmiştir.

8 Aralık 1928 tarihinde çıkan bir karar ile Sultan Galiyev'i ihtilal karşıtı örgüt kurma ve gizli taraftarlar yetiştirmek suçundan tutuklama ve evini arama kararı çıkartılır. 9 Aralık gecesini sabaha karşı evine baskın yapılır ve kendisi Avcılık Cemiyeti işi için Grazov şehrinde olan Galiyev'in evinde geniş çaplı bir arama yapılır. 11 Aralık 1928 tarihinde Grazov şehrinde tutuklanır ve 13 Aralık'ta da Moskova'ya getirilir. 14 Aralık günü başlayan sorgusu iki sene boyunca devam eder.⁶¹

Sultan Galiyev'in sorgusunun bu kadar uzamasının asıl sebebi Sultan Galiyev'in suçunu ispat etmek değil, SSCB üzerindeki bütün Galiyevleri tespit etmektir. Bu uzun süren sorgular sırasında eşi ile yapmış olduğu gizli mektuplaşmalar olmuştur. Bu dönemde eşi mal varlığına el konulmaması için Galiyev'den boşanmak zorunda kalmış ve başka bir kişi ile de kâğıt üzerinde nikah yapmıştır.

1931 yılının başlarında Sultan Galiyev'in de içerisinde bulunduğu bir grup mahkûm Solovki'ye⁶² götürülür. Burası genellikle ağır suçluların, ağır şartlar altında çalıştırıldığı bir hapisane bölgesidir. Sultan Galiyev burada, ağır şartlar altında 4 yıla yakın kalmıştır. 1934 yılının sonlarında şartlı şekilde serbest bırakılmış, Saratov⁶³ şehrinde denetim altında yaşamasına izin verilmiştir.⁶⁴ Sultan Galiyev, Saratov'da radyoculuk gibi çeşitli işler yaparak hayatta kalmaya çalışmıştır. Her adımı takip edilmiş ve raporlanmıştır. 1937 yılına kadar şehirden çıkmadan yaşamıştır. 19 Mart 1937 tarihinde Sovyet hakimiyetine ve Rusya Komünist Partisine karşı hareket

* 5 Mayıs 1939 tarihinde alınan karar ile de 1940 yılının Ocak ayından itibaren Rus alfabesi kullanılmaya başlayacaktır.

⁵⁹ Birleşik Siyasi Devlet Yönetimi

⁶⁰ Muhammediyev, **a.g.e.**, 470-471

⁶¹ **A.g.e.**, 483-489

⁶² Kuzey Buz Denizi'nde Rusya'nın kuzeybatı sınırında adalar topluluğu

⁶³ Tatarca Sarı Tav

⁶⁴ Muhammediyev, **a.g.e.**, 520-524

planlama suçundan tutuklanır. Galiyev ile beraber yakın çevresinden kişileri de tutuklarlar. Sultan Galiyev sorgulanmak üzere Kazan'a gönderilir. Ağır işkenceler ile sorgulanması 16 Eylül 1939'a kadar devam eder ve Sultan Galiyev, sayfalarca tutan sorgulama kayıtları ile birlikte nihai karar verilmesi için Moskova'ya gönderilir.⁶⁵ 8 Aralık 1939 tarihinde SSCB Yüksek Mahkemesi Askeri Kurulu'nun kapalı oturumu⁶⁶ sonucunda verdiği karar ile 28 Ocak 1940 tarihinde de kurşuna dizilerek ölüm cezası ifa edilir.

Sultan Galiyev'in Büyük kızı Reside 1948 yılında Sibiry'a sürgüne gönderilir ve Stalin'in ölümüne kadar orada kalır. Diğer kızı Gülnar da 1949 yılında Sibiry'da sürgündeyken mahkûm edilir ve hapisanede intihar eder. Sultan Galiyev'in oğlu Murat ise 1943 bir rahatsızlığı yokken Arça⁶⁷ civarındaki bir ruh hastalıkları hastanesine kapatılır ve bir sene içerisinde izi kaybettirilir.⁶⁸

1990'lı yıllarda tekrardan Sultan Galiyev ve Galiyevcilik fikirleri akademik anlamda gündem konusu olmuştur. 30 Nisan 1990 tarihinde Sovyet Yüksek Mahkemesi tarafından aklanır. Devrim karşıtı suçlamalardan tutuklanan ve ölüm cezasına çarptırılan 76 yoldaşı ile birlikte beraatına karar verilir ve "iade-i itibarı" sağlanır. Komünist Parti'ye de ölüm cezasının infaz edilmesinden 50 yıl kadar sonra geri alınır.

4. Sultan Galiyev'in Düşünceleri ve Eylemleri

4.1. Ekim Devrimi Sonrası Bolşevikler ile Aktif Birliktelik Dönemi

Bu dönem Ekim 1917'de yapılan proleter devrim sonrası Sultan Galiyev'in, Rusya Komünist Partisi içerisinde yükselmesi ile başlar. Ağustos 1918 yılında Sultan Galiyev'in Müslüman Merkez Komiserliği'nin başına geçmesi ile de ideolojik olarak yeni döneme geçilir. Bu dönemde Sultan Galiyev; Moskova, Kazan ve Müslümanların olduğu iller arasında aktif bir saha siyaseti yapar.

⁶⁵ A.g.e, 540-548

⁶⁶ Bu kapalı oturuma tanık, avukat ve savcının da girişi yasaklanır. Oturuma sadece askeri savcılar katılmıştır.

⁶⁷ Günümüzde, Kırgızistan topraklarında yer alan Tanrı Dağları'nda Ala-Arça olarak da bilinen yer.

⁶⁸ Muhammediyev, a.g.e, 551-553

Ekim Devrimi sonrası Rusya içlerinde yaygın olan çatışma ortamı ve anarşinin doğurduğu olumsuz ortamı sona erdirmek için devrimin önderlerinden Lenin ve Stalin müttefik edinme fikri etrafında hareket etmişlerdir.⁶⁹ Her ne kadar Marksizm'in ilkelerine uygun olmasa da müttefiklerine, sonradan vazgeçilecek olan, ulusal tavizler verilmiştir. Kasım 1917'de yayınlanan deklarasyon ile eşitlik, self-determinasyon, özerklik, dini özgürlük hakları vaat edilmiştir.⁷⁰ Bu tavizlerin geri dönüşü olmayacak tavizleri olduğu düşünülse de devrimden sonra taşlar yerine oturmaya başladıkça bu politik tavır değişecektir.

Ekim 1917'de Sultan Galiyev, Mollanur Vahidov, Galimcan İbrahimov gibi Tatar halk önderleri Rusya Komünist Partisi'ne katıldılar.⁷¹ Müslümanlar içerisinde bu adımı atan kişiler oldular. Tatar toplumunda Komünist Partiye üye olan kişilere pek olumlu yaklaşılsa da Sultan Galiyev, Ekim Devrimi'ni Tatar reformizmi ile bir tutmuş ve 'Cedit Hareketi'nin genişletilmiş olarak kabul etmiştir.⁷²

100

Mayıs 1917 yılında toplanan Tüm Rusya Müslümanları kongresi, Müslüman halk için çok önemlidir. Rusya Müslümanlarının siyasal idaresi konusu ve geleceğe dönük nasıl bir politika izlenmesi gerektiği tartışılır. Kongrede aralarında Mehmet Emin Resulzade, Zeki Velidi Togan gibi kişilerin de bulunduğu, bütün Müslüman halklar için farklı farklı mahalli muhtariyet görüşünde olan "federalist" üyeler ile Mollanur Vahidov ve Sultan Galiyev'in başını çektiği, bütün Müslüman halkı "Birleşik Cephe" etrafında toplama fikrine sahip olan "unitarist" üyeler arasında yapılan tartışmalar sonucu farklı muhtariyetler fikri kabul ediliyor.⁷³

Mayıs ayındaki kongrede, temmuz ayında yapılan İkinci Müslüman Kongresi'nde pekiştirilecek olan, ulusal cephe oluşturulması fikri kabul edilir. Petrograd'da Milli Şura, Kazan'da Harbi Şura, Ufa'da Milli İdare ve buna bağlı bakanlıklar ve Millet Meclisi.⁷⁴ Bu hareketler Türkçülük ya da İslamcılık faaliyetleri olarak kabul edilebilir.

⁶⁹ Benningsen, Quelquejay, **Sultan Galiyev Üçüncü Dünya Devriminin Babası**, 77

⁷⁰ Erol Kaymak, **Sultan Galiyev ve Sömürgeler Enternasyonalı** (İstanbul: İrfan Yayınevi, 2000), 91

⁷¹ **A.g.e**, 78

⁷² Benningsen, Quelquejay, **Sultan Galiyev ve Sovyet Müslümanları**, 110

⁷³ Kaymak, **a.g.e**, 83-84

⁷⁴ Benningsen, Quelquejay, **Sultan Galiyev Üçüncü Dünya Devriminin Babası**, 78-79

Fakat 1918 yılına kadar bu örgütler Bolşevik yönetimi ile uyum içinde olmuş ve bazıları da Sovyet iktidarı için çatışmalara girmiştir.

Moskova yönetimi Müslüman halkları ve sorunları ile ilgilenemeyecek kadar dış politikaya yoğunlaşmışlardı. Bu işlerin yönetimi için Milli Şura ve Millet Meclisi'ne başvuran Stalin, Milliyetler Halk Komiserliği'ni (Narkomnatz) kurar ve Müslüman işleri ile ilgilenmesi için de Sultan Galiyev'i görevlendirir. Sultan Galiyev'in Rusya Komünist Partisi'nde yükselmesi bu karar ile başlamıştır.

Kısa süre içerisinde bu görev ekseninde bütün Müslüman bölgelerini ziyaret eden Sultan Galiyev; Bakü, Kırım, Sibiry, Kuzey Kafkasya, Türkistan gibi Müslüman halkın bulunduğu her yere gider. Bu iş seyahatleri sırasında yerel Rus Bolşeviklerin, Müslüman halka olan baskılarını araştırma imkânı bulmuştur.

Sultan Galiyev'in Milliyetler Halk Komiserliği'nde otoritesi kısa zaman içerisinde önemli bir artış gösterdi. Ocak 1918'de Halk Komiserleri Konseyi (Sovnarkom) kararı ile Milliyetler Halk Komiserliği'ne bağlı Müslüman İşleri Merkez Komiserliği (Muskom) kuruldu.⁷⁵ Müslüman İşleri Komiseri olarak Mollanur Vahidov atandı. Sultan Galiyev de bu kurula Komünist Parti üyesi olarak davet edildi. Bu komiserliğin kuruluş amacı; eğitim, tarım, çalışma, adalet, maliye ve askeri gibi işleri yönetmektir. Komiserlik, 1918 yılında 26 ilde örgütlenmiştir.⁷⁶

Müslüman Merkez Komiserliği'nin büyümesi ile Mollanur Vahidov ve Sultan Galiyev'in imkanları da artmıştır. En önemli yerel Müslüman Merkez Komiserliği şubesi olan Kazan vilayet komiserliğini de Sultan Galiyev yapmıştır. Vilayetlerde ve beldelerde teşkilatlanan kuruma bağlı Merkez Müslüman Askeri Kurulu oluşturulmuştur. Sultan Galiyev'in Müslüman Askeri Kurulu'nun başına geçmesinden sonra bu ordu; içerisinde Tatar, Başkurt, Özbek savaşçıların bulunduğu 50 000 kişilik bir askeri güç haline gelecektir.⁷⁷

⁷⁵ A.g.e, 82

⁷⁶ A.g.e, 83

⁷⁷ Kaymak, a.g.e, 96

Müslüman Merkez Komiserliği, Müslümanlar arasında komünizmi yaymaya çalışıyordu. 1918 yılı içerisinde Tatarca, Kırgızca ve Türkçe olmak üzere 4 milyondan fazla gazete ve 200 000'in üzerinde risale⁷⁸ yayınlanmışlardır. Kazan, Ufa, Astrahan gibi Müslümanların bulunduğu bölgelere bu yayınlar ulaştırılmıştır.

1918 yılı Müslüman halkları için olumlu gelişmelerin olduğu bir yıl olmuştur. Haklarını dile getirecek temsilcilerin olduğu kadar, olumlu yönde kararlar da vermiştir. Bu dönemde Tatarların sembolü olan “Süyüm Bike” minaresi restore edilmiş ve Petrograt'ta bulunun, Müslümanlar için manevi değeri olan, Hz. Osman'ın Kur'an-ı Kerimi Kazan'a iade edilmiştir.⁷⁹ Bu mücadeleleri Sultan Galiyev'in Müslüman halk nezdinde milli kahraman olma yolunu açmıştır.

Sultan Galiyev'in düşüncelerine göre Müslümanlar, Rusya Komünist Partisi'nde ancak bir basamak olarak kalabileceklerdir. Çünkü yeni idari yapıya Tatar köylü sınıfı yönetici yetiştiremeyecektir. Geçmiş dönemde proleter bir yapıya sahip olmadıkları için Moskova yönetiminin gözünde gerçek bir komünist de olmayacaklardır. Ekim Devrimi ile kazandıkları kilit noktaları zaman içerisinde ya Ruslara devredeceklerdir ya da yeteneksiz yerli işçilerin kadrolara yerleştirilmesi ile Rusların elinde kukla olacaklardır.⁸⁰ Bu duruma engel olmak için özerk bir Müslüman Komünist Parti'ye ihtiyaç duyulmaktadır. Bu partinin temelleri atmak üzere 8 Mart 1918 yılında Sultan Galiyev ve Mollanur Vahidov, Moskova'da Rusya Müslüman Emekçileri Konferansı'nı topladılar. Partinin başına Mollanur Vahidov getirildi. Sultan Galiyev de partinin yönetim kurulunda yer aldı. Bu parti Rusya Komünist Partisi'nden bağımsız olarak hareket edecekti ve ayrıca sadece komünistler için değil, farklı görüşteki Müslümanlara da açıktı.⁸¹

Sultan Galiyev'in düşüncesine göre Müslümanlara hakları ve toprakları verilmeden Doğu sorunu çözülmeyecek, Bolşevikler Müslüman illerinde rahat teşkilatlanamayacak, idare düzen sağlanamayacaktır. Bununla birlikte Tatarlar ve Tataristan bölgesi devrimin yayılması için çok önemlidir. Asya'nın en kıyı yerlerine

⁷⁸ A.g.e, 84

⁷⁹ Erol Cihangir, **Sultan Galiyev Davası RKP. MK. 4. Toplantısı Sultan Galiyev Dava Tutanakları**, (İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2006), 12

⁸⁰ Benningsen, Quelquejay, **Sultan Galiyev ve Sovyet Müslümanları**, 116

⁸¹ A.g.e, 128

kadar devrimin ulaşması için Tatarlara ihtiyaç duyulmaktadır. Sultan Galiyev, Tatarlar ve Ekim Devrimi isimli makalesinde şöyle demektedir;

“Tataristan, sosyalist devrimin Doğu’ya yayılmasında büyük rol oynamalıdır. Bu ülkeyi ayakta tutan aydın güçler doğu çevremizde yer alan geri ülkelerin gelişmesinde aktif roller oynamaya çağrılmaktadır. Daha şimdiden görüyoruz ki; Urallar’dan, Sibiry’a’dan, Orta Asya ve Türkistan’dan, Hive’den, Buhara’dan hatta uzak Afganistan ülkelerinden profesörler, gazeteciler Tataristan’a gelip aydınlarla kaynaşmaktadırlar.”⁸²

Sultan Galiyev, daha önceden belirlemiş olduğu amaçları yerine getirmek üzere çalışmalarını yoğun bir şekilde sürdürüyordu. Bu amaçlar; Müslümanlar için bağımsız bir parti kurmak, Müslüman askeri birliklerini oluşturmak ve Müslümanların çoğunluk olduğu bir devlet kurmak.⁸³ Bu amaçların temel yapı taşı ise Müslüman devrimci hareketleri, Bolşeviklerin etkisinden ve denetiminden ayrı tutmaktı. Bu amaçlar doğrultusunda Merkez Müslüman Askeri Kurulu ve Müslüman Komünist Partisi kurulmuştur. Sıradaki hedef ise özerk bir yönetim oluşturmaktır.

İç karışıklıkların devam ettiği dönemde Sovyet sınırları yakınlarında bağımsız devlet kurulmuş, Enver Paşa yönetimindeki Türk Ordusu Güney Kafkasya’ya yönelmiştir. 14 Nisan 1918’de Batum’u ele geçirmiş, 25 Nisan’da Kars’ı, 16 Mayıs’da da Gümrü’yü almış,⁸⁴ Kafkasya’daki ilerleyişini sürdürmüştür. Diğer taraftan 9 Mart’ta İngilizler Musmansk’a çıkartma yapmıştır. Bu ortam içerisinde, 23 Mart’ta da Sultan Galiyev ve Mollanur Vahidov’un çalışmalarıyla hazırlanmış olan kararname yayınlanır ve Rus Sovyet Sosyalist Federatif Cumhuriyeti’ne bağlı Tatar-Başkurt Cumhuriyeti ilan edilir.⁸⁵ 23 Mart kararnamesinin yayınlanması, yürürlüğe henüz koyulmamış olsa da Sultan Galiyev cephesi için büyük bir başarı kabul edilmektedir. Diğer taraftan da Rus Bolşevikleri arasında da milliyetçilik eleştirilerine sebep olmuştur.

Moskova’da 10-16 Mayıs 1918 tarihleri arasında yapılan Tatar-Başkurt Cumhuriyeti Kurucu Kongresi’nde, kurulacak devletin din ya da ırk temelli değil sınıf ölçütü üzerine kurulması Stalin tarafından dile getirilmiştir. Sultan Galiyev ise Müslüman

⁸² Benningsen, Quelquejay, **Sultan Galiyev ve Sovyet Müslümanları**, 133

⁸³ Benningsen, Quelquejay, **Sultan Galiyev Üçüncü Dünya Devriminin Babası**, 89

⁸⁴ Yaşar Ertürk, “Kafkas İslam Ordusu’nun Azerbaycan ve Dağıstan Harekâtı”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, s.186 (2010): 93-94

⁸⁵ Benningsen, Quelquejay, **Sultan Galiyev Üçüncü Dünya Devriminin Babası**, 90

olmayan halkların bu devlete dahil edilmesini tehlike bulmuş ve Stalin'e muhalefet etmiştir. Sonuç olarak Tatar-Başkurt özerk devletine Çuvaş ve Müslüman olmayan Mari halkının da dahil edilmesi kararı verilmiştir.⁸⁶ Tatar-Başkurt Cumhuriyeti hedefleri de bu karar ile büyük sekteye uğramış, Sultan Galiyev başarılı olamamıştır.

Sultan Galiyev'in bir diğer çalışmalarına set çeken karar yine 1918 yılında olacaktır. Daha önceleri belirttiğimiz gibi Müslüman Askeri Kurulu'nun başkanı olan Galiyev, devrimi tüm Doğu dünyasına yaymak için faaliyet gösteren sosyalist-Müslüman bir ordu kurulması için çalışacaktır. Galiyev'e göre bu ordu Silahlı Kuvvetler Merkez Komiserliği'nden bağımsız, özerk bir kurum olmalıydı. Fakat Ağustos 1918'de Müslüman birlikleri Kızıl Ordu'ya bağlanmıştır.⁸⁷ Bu olay Sultan Galiyev'in çalışma ve etki alanını sınırlamıştır.

Sultan Galiyev'in bir Müslüman Komünistler için bir diğer fikri de Müslüman akademik kurumlar oluşturmaktır. Mayıs 1918'de yapılan Müslüman Eğitimciler Kongresi'nde Müslüman Üniversitesi ve Müslüman Kütüphanesi kurma fikirleri ortaya atıldı.⁸⁸ Bu kurumların temel amacı Müslümanlar arasından Müslüman Komünist Partisine iyi yetişmiş Marksist kadrolar sağlamaktır.

Genel olarak bakıldığında bu dönemde Sultan Galiyev ve Mollanur Vahidov Merkez Müslüman Komiserliği bünyesinde önemli çalışmalar yapmışlardır. Merkezi yönetimin henüz tam anlamıyla teşkilatlanamamış olması bu çalışmaların en büyük itici gücü olmuştur. Özetle; özerk bir Tatar-Başkurt Devleti için ilk adımlar atılmış, Rus komünist partisinden bağımsız Müslüman Komünist Partisi kurulmuş, Müslüman askeri birliklere de meşru bir zemin yapılmıştır. Bolşevikler arasında Müslümanların bu şekilde kanalize olması eleştirilse de Sultan Galiyev ve Mollanur Vahidov'un faaliyetlerine en büyük darbeyi, iç savaşın Müslüman illere yönelmesi vurmuştur.

7 Ağustos 1918'de Vladimir Kolçak önderliğindeki Beyaz Ordu ve Çek orduları Kazan'a taarruz etmişlerdir. Bu saldırıyı durdurmak üzere Mollanur Vahidov önderliğindeki Müslüman Askeri Kurulu görevlendirilmiştir. Mollanur Vahidov bu

⁸⁶ A.g.e, 92-93

⁸⁷ A.g.e, 95

⁸⁸ Benningsen, Quelquejay, **Sultan Galiyev ve Sovyet Müslümanları**, 129

savaşta Beyaz Ordu'ya esir düşmüştür.⁸⁹ Savaş devam ederken kurulan özel bir troika⁹⁰ heyeti tarafından yargılanan Vahidov, 19 Ağustos'ta kurşuna dizilerek idam edilmiştir.⁹¹

Troçki bu olaydan çok sonra yazdığı hatıralarında Stalin'in Mollanur Vahidov'u Kazan'a bu durumun farkında olmasına rağmen yine de gönderdiğinden bahsetmiştir. Hatta Troçki anılarında, Stalin'in Vahidov'un kurtarılması mümkünken girişimde bulunmadığından da bahsetmiş.⁹²

Mollanur Vahidov'un ortadan kalkması olayı Müslüman devrimci hareketinin amaçlarına ulaşması açısından büyük bir kayıp olmuştur. Sultan Galiyev de bu amaçlar için ettiği mücadelede en büyük yardımcısını kaybetmiştir. Öte yandan Sultan Galiyev Müslümanlar arasında en üstün konumdaki devlet adamı haline gelmiş ve Müslüman-Rus Bolşevikleri ilişkilerine yeni bir boyut gelmiştir.

4.2. Milli Komünizm ve İlk Anlaşmazlıklar Ekseninde Muhalefet Dönemleri

Bu dönem Mollanur Vahidov'dan boşalan Müslüman Merkez Komiserliği görevine Sultan Galiyev'in gelmesi ile başlıyor. Sultan Galiyev'in milliyetler konusuna bakış açısı, sömürge sorununa yaklaşımı ve proleter devrimin yayılış istikameti hakkındaki fikirleri Bolşevik yöneticilerin fikirleri ile uyum sağlamamıştır. Galiyevcilik fikri bu dönemde, özellikler Müslüman komünistler arasında, fazlaca yayılmaya başlamıştır. 1918 yılı sonları itibarı ile Müslüman Merkez Komiserliği'nin başkanı olan Sultan Galiyev ve üstü olan Milliyetler Halk Komiseri Stalin arasında anlaşmazlıklar çıkmaya başlamıştır. Bu anlaşmazlıklar Stalin ile Galiyev özelinde kalıyor, diğer Bolşevik yöneticilere duyurulmuyordu. Bunun en önemli sebebi ise Müslümanlar ile Rusların tarihten beri karmaşık ilişkilerini en iyi Sultan Galiyev'in biliyor olmasıydı.⁹³ Stalin bu sebepten ötürü Galiyev ile karşı karşıya gelmek istemiyordu. Sultan Galiyev'in ilk

⁸⁹ Kaymak, **a.g.e**, 106

⁹⁰ Üç kişilik özel mahkeme

⁹¹ Benningsen, Quelquejay, **Sultan Galiyev ve Sovyet Müslümanları**, 138

⁹² Cihangir, **a.g.e**, 14

⁹³ Benningsen, Quelquejay, **Sultan Galiyev Üçüncü Dünya Devriminin Babası**, 100

tutuklanması ve partiden tasfiyesine kadar da Stalin, Galiyev hakkında görüş beyan etmekten de geri durmuştur.

Bolşeviklerin Rus olmayan milletlere karşı tutumu henüz tam net değildi. Ekim devrimi sonrası dönemde verilen tavizler olduğu gibi 23 Mart kararlarında atılan geri adım gibi geri dönüşler de mevcuttu. Parti içerisinde Rus olmayan milletlerden olumlu tepkiler alınsa da Rus olan yöneticiler bu durumu eleştiriyordu. En geniş ifade ile Leninizm, enternasyonalizm ile çelişiyordu. Bu durum karşısında Rus olmayan, kendilerinin Marksist olduğunu iddia eden halkların oluşturdukları Marksist-Leninist programa milliyetçi yaklaşım, bu halklarca toplumsal kurtuluşun reçetesi olarak kabul edilmekteydi.⁹⁴ Aynı zamanda bu dönemde Bolşevikler, Beyaz Ordu'nun saldırıları karşısında ayakta kalabilmeleri için Müslümanların desteklerine daha fazla ihtiyaç duyuyorlardı. Bu durum karşısında Müslümanların temsilcisi konumundaki Sultan Galiyev de geçmişteki cedit düşüncesinin de etkisiyle milliyetçi bir yaklaşım içerisindeydi.⁹⁵ Sultan Galiyev ulusal konulardaki fikirlerini şöyle aktarıyor;

106

“Müslüman proletaryayı Bolşevizm’e çekmek için, onu mıknatıs gibi celp edecek milli bir eğitime ihtiyaç vardır. İşte bu sebeple eski milli burjuvazinin (İdil-Ural Devleti) deyimini kabul ettik. Doğu’da devrimi kolaylaştırmak için Rusya’dan Müslüman Doğu’ya yakın bir bölge kurmak fevkalade lüzumludur.”⁹⁶

Sultan Galiyev’in belirttiği görüşe göre Müslüman toplumlar arasında düşman bir toplumsal sınıf oluşmamıştır. Geçmişte bir sanayi proletaryası oluşmamıştır. Bu sebepten Galiyev Müslüman toplumlarda proleter devrim olası değildir fakat bu devrimin yapılamayacağı anlamına gelmez. Galiyev, sınıf mücadelesi olmayan bir sosyalist devrimin olabileceğini söylemiştir.⁹⁷

Sultan Galiyev için öncelikli konu Müslüman Komünist Partisi’nin özerkliği idi. Kasım 1918’de, Moskova’da Birinci Müslüman Komünistleri Kongresi düzenlendi. 43 delegenin katıldığı kongrede Rus Komünist Partisi ile olan ilişkinin düzenlenmesi konusu tartışıldı. Kongreye Komünist Parti Merkez Komitesi delegesi olarak katılan Stalin, merkezi yönetim yapısına uygun olmadığını ileri sürerek bu düşünceleri geri

⁹⁴ Alexandre Benningsen, Enders Wimbush, **Sultan Galiyev Ve Sovyetler Birliğinde Milli Komünizm**, çev. Bülent Tanatar, (İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi, 1995), 54-55

⁹⁵ Tellal, **a.g.e.**, 113

⁹⁶ Kaymak, **a.g.e.**, 109

⁹⁷ Benningsen, Wimbush, **a.g.e.**, 61

çevirmiştir.⁹⁸ Kongrede Müslüman Komünist Partisi'nin isminin Rus komünist Partisi Müslüman Örgütü olarak değiştirilmesi kararı alınmıştır. Böylece 1918 yılı sonunda merkezîyetçilik dile getirilmiş ve Sultan Galiyev ve Galiyevciler özerk bir partiden mahrum edilmiştir.

1919 yılının ikinci çeyreğinden itibaren Vladimir Kolçak'ın orduları Sibiryaya çekilir. Kızıl Ordu, Beyaz Ordu'dan boşalan Müslüman topraklarını yeniden ele geçirir. Bu olayların bir sonucu olarak 18-23 Mart 1919 tarihleri arasında düzenlenen Rus Komünist Partisi Sekizinci Kongresi'nde tüm ulusal örgütleri kapatma kararı alınır.⁹⁹ Parti çalışmalarının tek merkezden yürütülmesi kararlaştırılır. Sultan Galiyev'in özerk bir Müslüman partisi fikri de bu karar ile yıkıma uğramıştır. Bu olay ile Stalin ile Galiyev arasındaki ilk anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır.

Lenin, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması: Emperyalizm makalesinde dünyanın sahip olanlar ya da sahip olmayanlar şeklinde bölüneceği tezini ortaya atmıştır. Bu tezdin yola çıkarak da dünyanın ezenler ile ezilenler arasında bölündüğünü ortaya atmış ve Müslümanların ezildiğinden ve Tatar köylüsünün geri kalmışlığından bahsetmiştir. Leninizmi kendi amaçları neticesinde tekrardan yorumlamıştır.¹⁰⁰ Her ne kadar proleter bir temelden gelmemiş olsa da Tatar halkının devrimi kabul ettiği ve Tatar komünistlerin devrimin yöneticileri olması gerektiğini vurgulamıştır.

1919 yılının sonunda yapılan İkinci Doğu Halkları Komünist Örgütleri Konferansı'nda Sultan Galiyev, 23 Mart kararnamesinin yürürlüğe konmasını dile getirmiş fakat kongre kararnamesinin kati sürekle yürürlüğe konulamayacağı kararını alır. Kongrede Müslümanlara tanınan diğer özerklik haklarının da ortadan kaldırılması kararı alınır. Kongrede 'Müslüman' sözcüğü yerine 'Doğulu' kullanılması kararı alınır.¹⁰¹ Böylece Moskova hükümetinin uluslar politikası daha belirgin şekilde ortaya çıkmıştır. Bu kongre Sultan Galiyev için de önemli bir viraj olmuştur. Parti içindeki Rus yoldaşları ile birçok konuda zıt düşünceler içinde olduğu açıkça ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte

⁹⁸ Benningsen, Quelquejay, **Sultan Galiyev ve Sovyet Müslümanları**, 141

⁹⁹ Benningsen, Quelquejay, **Sultan Galiyev Üçüncü Dünya Devriminin Babası**, 105

¹⁰⁰ Benningsen, Wimbush, **a.g.e.**, 59

¹⁰¹ Benningsen, Quelquejay, **Sultan Galiyev Üçüncü Dünya Devriminin Babası**, 110-111

Galiyev'e göre Bolşevikler milliyet sorununu çözmede başarısız olmuştur. Sultan Galiyev, 1920 Eylül'ünde Birinci Panrusya Konferansı'nda ilk defa bağımsız bir komünist sömürge enternasyonalinden bahsetmiştir. "Doğu Müslüman Halklarının Birliği"¹⁰² mottosu ile ortaya attığı bu yeni fikir Sultan Galiyev'in ileride ayrılıkçı olmakla suçlanmasına sebep olacaktır.

1920 yılında Rus Komünist Partisi'nin muhtevası değişmiştir. Partiye toplu halde Rus üyeler kabul edilmiştir.¹⁰³ Yeni üyelerin temel ortak noktası ise Ortodoks sosyalizmi için silahlı mücadele vermiş kişiler olmasıydı. Bu durum Müslümanların parti içerisindeki sayısal eksiklikleri daha da artırmıştır. Milli komünistler bu tutumu 'Rus şovenizmi' olarak değerlendirmişlerdir. Müslümanlar ile Rus Bolşevikler arasındaki ilişkiler daha kırılğan bir hal almıştır. Sultan Galiyev, henüz 1920 yılında Sovyet rejiminin kapitalist bir sisteme dönüşeceğini öngörmüştür.

1921'de Komünist Parti Onuncu Kongresi'nde Stalin, "Ulusal Sorun Konusunda Partinin İvedi Görevleri" isimli tutanakta Doğu'da Panislamist, Turancı gibi isimlendirilen yerel milliyetçi sapmalara karşı kongreyi uyarmıştır.¹⁰⁴ Partinin ulusal konulardaki dönüşümü bu şekilde belli olmuştur. 1923 yılında yapılan On ikinci Kongre'de bu dönüşüm resmen gerçeklemiştir.

Tatar komünistlerin çoğunluğunu Sultan Galiyev'in düşüncelerini kabul etmiş ve Galiyevciliğe inanmış olan kişiler oluşturuyordu. Bu Galiyevciler, gerçek birer komünist olmakla beraber ceditçiliğin de mirasçılarıydı. İç politikada 'sağcı', dış politikada 'solcu' bir siyasi tavırları vardı.¹⁰⁵ Bolşeviklerle ve diğer halklarla olan ilişkilerinde komünizmi esas almışlardır. Diğer taraftan da cedit hareketinin o dönemdeki temsilcileridirler. Ana hedefleri özerk cumhuriyetlerine kavuşmak ve bu cumhuriyetin yönetiminde Tatarları egemen kılmaktı. Doğu komünizminin başkenti olma özelliğinin de Moskova'dan Kazan'a geçmesi, ilk amaçların başarılması halinde doğal bir sonuç olacaktır. Bir anlamda 'Tatarlaştırma' politikası amaçlanmıştır. Bu

¹⁰² A.g.e, 117

¹⁰³ Benningsen, Wimbush, a.g.e, 64

¹⁰⁴ Tellal, a.g.e, 109

¹⁰⁵ Benningsen, Quelquejay, **Sultan Galiyev Üçüncü Dünya Devriminin Babası**, 124

bağlamda Tatar dilinin yaygınlaşması için çalışmalar yapılmıştır.¹⁰⁶ Galiyevciler dil sorununa özel bir önem vermiş Tatar kültürünün yayılması için ilk sırada görmüşlerdir. Müslümanların, Müslüman Doğu'da hüküm sürdükleri dönemden devrime kadar hatta milli komünizm fikirlerinin ortaya çıkmasına kadar olan sürede değişmeyen tek şey İslam'dı. Sultan Galiyev, Marksizm ile İslamiyet'i karşı karşıya getirmenin, devrim için büyük bir yıkım olacağını farkındaydı. Aslına bakılmak gerekirse Galiyev'in amaçladığı şey İslam fanatizmi değil İslam kültürü ile alakalıdır. Galiyevci düşüncedeki İslamcılık ancak laik temeller üzerine kurulmuş bir İslamcılık anlayışı olabilir.¹⁰⁷ İslam kültürü ile Marksizmin çelişmediklerini, Müslüman halklara öğretmek Galiyev'in asıl amacıdır. 1922 yılında, Galiyevcilerin girişimleri ile Adalet Komiserliği bünyesinde bir Şeriat Mahkemesi kurulmuştur.¹⁰⁸ Bu kurumun asıl amacı Sovyet kanunları ile İslam hükümlerinin uyumlu hale gelmesini sağlamaktır.

Sultan Galiyev ilerleyen zamanlarda, Stalinist politikanın tek yönlü yaptırımlara gitmesi ile zora giren İdil-Ural Bölgelerinde Tatar, Başkurt ve Çuvaş halklarını içinde barındıran özerk bir devletin kurulmasının zor girmesi sonucunda Daha da geniş sınırlarda olan "Turan Federalist Sosyalist Cumhuriyeti"¹⁰⁹ projesini gündeme getirecektir.

4.2.1. Doğu Stratejisi

Sultan Galiyev'in milli meseleye bakışı sadece saf bir milliyetçilik üzerine inşa edilmiş değildi. Tatar köylüsünün yoksulluğu ve Müslümanların ezilmişliği, tarihten beridir ezilen Doğu medeniyetlerinin enternasyonalı fikrinin oluşmasına sebep olmuştur. Her ne kadar farklı başlıklar altında inceliyor olsak da Sultan Galiyev'in fikirlerini ele alırken milli meseleler ile Doğu stratejisini birbirinden bağımsız konular gibi düşünmek doğru olmayacaktır.

¹⁰⁶ Benningsen, Quelquejay, **Sultan Galiyev ve Sovyet Müslümanları**, 169

¹⁰⁷Tellal, **a.g.e**, 111

¹⁰⁸ Benningsen, Wimbush, **a.g.e**, 70

¹⁰⁹ Kaymak, **a.g.e**, 113

Doğu stratejisinin temel noktası, ezilen halkları milli komünizm eksenine katmaktır. Öncelikle eski Çarlık sınırları içerisinde bulunan halkları bu oluşuma dahil edip daha sınırların ötesinde kalan halklara da bu görüşleri ulaştırmak temel hedeftir.

Sosyalist devrim için Marksizm ilkelerine uygun olmayan halklar içerisinde toplumsal yapıya dayanarak devrim yapmak aslında bir paradokstur. Fakat bu halkların sanayi burjuvazisi ve proleter alt yapıdan yoksun oldukları için devrimden muaf tutmak ya da devrimin alt tabakası olarak kabul etmek de büyük bir haksızlığa sebep olacaktır. Kaldı ki bu halklar, burjuvazi tarafından ezilmiş olmasa da emperyalizmin eziciliği ile yıllarca karşı karşıya kalmıştır.

Sultan Galiyev'in görüşüne göre proleter temelli olmayan milletler, kapitalizmin gelişme sürecini atlayabilirler.¹¹⁰ Yani, ezilen milletler feodalizmden ya da kapitalizm öncesi dönemden direkt olarak sosyalizme geçebilirler. Daha önceleri bahsettiğimiz Lenin'in sahip olanlar-sahip olmayanlar tezi bunu düşüncenin temelidir. Sultan Galiyev'in ortaya attığı 'proleter halklar' kavramı, Galiyev'in ezilen halkların sosyalizm ile bağdaştırdıkları milli kurtuluş reçetelerini doğru ve yerinde bulduğunu göstermektedir. Rus Bolşevikleri ise sosyalizme Ortodoks bir yaklaşım ile yaklaştıkları için diğer devrim anlayışlarına karşı çıkmışlardır.¹¹¹ Parti içerisindeki bazı yöneticiler proleter milletler fikrini tamamıyla reddetmişlerdir.

Her ne kadar Rus Bolşevikler tarafından fikirleri reddedilmiş olsa da Sultan Galiyev bu fikir etrafında çalışmalar yapmaya devam etmiştir. Daha önceden ortaya attığı Müslüman Komünist Partisi'nin özerkliğinin kabul edilmesi için girişimlerde bulunur. Ağustos 1919 yılında Moskova'da, "Genç Türkler Birliği" örgütü¹¹² Galiyev tarafından kurulur. Bu örgütlerin kurulmasındaki temel amaç, Doğu'daki devrimde öncü rol oynamalarıdır.

1918 yılında Komünist Parti Kazan Kongresi'nde "Ezilmişlerin Ezenlerden İntikamı" isimli tezinde şöyle diyordu; "Müslüman toplumun hemen tüm sınıfları bir zamanlar

¹¹⁰ Benningsen, Wimbush, a.g.e, 58

¹¹¹ A.g.e, 60

¹¹² Kaymak, a.g.e, 147

sömürgeciler tarafından fark gözetilmeden ezildiği için sömürgeleşmiş tüm Müslüman Halklar proleter topluluklardır. Hepsi proleter olarak anılmaya layıktırlar.”¹¹³

Sultan Galiyev'e göre devrimin yönü Batı Avrupa olmamalıydı. Ona göre Batı proletaryası, Batı burjuvazisini yenecek güçte değildir. Batı'daki sosyalist hareketler başarısızlığa mahkûm olduğu için¹¹⁴ Doğu'ya yönelmek gerekmektedir. Daha önceleri ortaya attığı proleter millet ise gerçek anlamıyla Doğu'da bulunabileceğini belirtmiştir. Galiyev'e göre Batı'daki proleter devrimi ancak Doğu'daki sosyalist devrim tetikleyebilirdi.

1920 yılında Bakü'nün Sovyetlerin eline geçmesi ve Azerbaycan Sovyet Cumhuriyeti'nin kurulması Doğu'daki, kurulması Sultan Galiyev'in fikri olan, Doğu komünizmi için umut olmuştur. Bu konuda Galiyev şöyle yazmıştır;

“Nasıl Kızıl Türkistan; Çin Türkistan'ı, Tibet, Afganistan, Hindistan, Buhara ve Hive için bir devrim feneri rolü oynadıysa aynı şekilde deneyimli proletaryası ve sağlam komünist partisi ile Azerbaycan Sovyet Cumhuriyeti de İran, Arabistan ve Türkiye için kızıl fener olacaktır.”¹¹⁵

Rus Bolşevik yöneticilerin büyük bir kısmı daha başlardan itibaren devrimde Doğu'ya yönelik bir hareket yapmayı, Doğu'ya bir rol vermeyi ve Doğu'ya önem atfetmeyi kabul etmediler. Sultan Galiyev'in Doğu stratejisine açıkça karşı çıkmışlar, proleter millet kavramını reddederek sınıf mücadelesiz bir devrim hareketini desteklememişlerdir. Doğu halklarının devrime ve özgürlüğe ancak Rus proletaryası ile iş birliği içerisinde kavuşacakları görüşü hakimdi. Onlara göre, bu da ancak Batı proletaryasının zaferi ile olabilirdi.¹¹⁶ Mart 1921 yılında yapılan İngiltere ile ticaret antlaşması¹¹⁷ Bolşeviklerin yönünün neresi olduğunu ortaya koymuştur. İngiltere ile düşmanca ilişkiler yürütülmemesini kapsayan anlaşma, devrimin Doğu'ya yönelmesinin askıya alınacağı anlamına da gelmekteydi.

¹¹³ A.g.e, 114

¹¹⁴ Benningsen, Wimbush, a.g.e, 72

¹¹⁵ Benningsen, Quelquejay, **Sultan Galiyev Üçüncü Dünya Devriminin Babası**, 113

¹¹⁶ Benningsen, Wimbush, a.g.e, 77-78

¹¹⁷ Tellal, a.g.e, 110

1923 yılından sonra fikirleri ayrılıkçı olarak kabul edilecek ve Rus Komünist Partisi'ndeki konumunu kaybedecek olan Sultan Galiyev'in Ruslar ile iş birliği yapmanın olanaklı olmadığını anlaması üzerine O'nun Doğu stratejisini kabul edenleri bir çatı altında toplayabilecek bir kurumsal yapı öngörüyordu; Sömürgeler Enternasyonal. Batı proletaryasının bir devrim yapamayacaklarını düşündüğü için Doğu'daki devrim için Orta Asya, Kafkaslar, Urallar ve Orta Volga bölgelerini¹¹⁸ bir sıçrama tahtası olarak kullanmayı hedeflemiştir. Bu neticede Sömürgeler Enternasyonalinin ilk aşaması "Federatif Turan Cumhuriyeti"nin¹¹⁹ kurulmasıdır.

31 Ağustos 1920 ile 7 Eylül 1920 arasında düzenlenen Birinci Rusya Doğu Halkları Konferansı milletler konusunun nasıl çözüleceği konusunun işlendiği en önemli olaylardandır. Konferansa 1273'ü komünist olmak üzere 1891 delege katılmıştır. Bu üyeler, çoğunluğu Türk olmakla birlikte, 37 farklı milliyettendir.¹²⁰ Konferansın asıl amacı Asya köylüsünü uyandırmaktır.¹²¹

Birinci Rusya Doğu Halkları Konferansı'nda Sultan Galiyev "Doğu Müslüman Halkları Birliği" isimli tezinde sömürge enternasyonal fikrini açıkça ortaya koyması Rus Bolşevikler ile arasının tekrar düzelmek üzere açılmasına sebep olmuştur.¹²² Bu olay ile başlayan suçlamalar, Sultan Galiyev'in tutuklanmasına ve parti içerisindeki itibarının elinden alınmasına kadar devam etmiştir. Rus Bolşevikler Sultan Galiyev'i, geçmişte düşmanı olduğu Tatar burjuva milliyetçileri ile birlikte olmakla suçluyorlardı. Sultan Galiyev ise bunu Rus şovenizmi ile mücadele etmek olarak kabul ediyordu.¹²³

Bu görüş ayrılıkları ve suçlamalara rağmen Sultan Galiyev'in parti içerisindeki konumu hala sağlamdı. En azından görünüşte öyleydi. Partiden tasfiye edilip ilk tutuklanmasından hemen önce Tatarların temsilcisi ve Doğu halklarına ait yirmi farklı departmanın da yöneticisidir.¹²⁴

¹¹⁸ Benningsen, Wimbush, **a.g.e.**, 79

¹¹⁹ Benningsen, Quelquejay, **Sultan Galiyev ve Sovyet Müslümanları**, 206

¹²⁰ **Birinci Doğu Halkları Kurultayı Bakü 1-8 Eylül 1920**, çev. Ali Alev, (İstanbul: Koral Yayınları, 1975), 9

¹²¹ **A.g.e.**, 43

¹²² Kaymak, **a.g.e.**, 146

¹²³ Benningsen, Quelquejay, **Sultan Galiyev Üçüncü Dünya Devriminin Babası**, 122-123

¹²⁴ Cihangir, **a.g.e.**, 17

4.3. Uzaklaştırma ve Fikirlerini Ortadan Kaldırma Dönemleri

Bu dönem Sultan Galiyev'in 1923 yılında ilk kez tutuklanması ve sonrasında devrim karşıtı olmakla suçlandığı dönem ile başlamıştır. 1928 yılında ikinci kez tutuklanıp 1940 yılında idam cezasının uygulanmasına kadar devam etmiştir.

Sultan Galiyev'in siyasi hayatındaki dönüm noktası Mart 1921'de yapılan Rus Komünist Partisi'nin Onuncu Kongresi'dir. Bu kongrede Stalin, kongre üyelerini milliyetçi sapmalara karşı uyarıyordu. Stalin'in milliyetler politikasına muhalefet gösteren Sultan Galiyev, bu muhalefeti yasal yoldan açıkça yapamayacağına göre gizli çalışmalar yapmaya yönelmiştir.¹²⁵

Sultan Galiyev'in Rus Bolşevikler arasında eleştirilmesinin en büyük sebebi, Sultan Galiyev'in de en çok üzerinde durduğu konu olan, Müslüman toplumlarda sınıf mücadelesini kabul etmemesiydi. Müslüman halkların ezilmişliği Sultan Galiyev'in daha fazlaca önem verdiği konuydu. Galiyev'e göre en varlıksız Rus ya da Alman köylüleri Tatar varlıklılıklarından bile daha zengindi. 1923 yılında Galiyevciler bir Tatar işçi sınıfının bulunmadığını kesin olarak dile getiriyorlardı. Galiyevciler çalışmalarında ne işçi sınıfının ne de yerel köylü sınıfının kurulan yeni yönetim için yönetici kadro oluşturamayacaklarını dile getiriyorlardı. Bu nedenle Rusların yönetimi altında kuklalar olmak¹²⁶ ya da uzman olmayan yerel işçilerin bu kadrolara gelerek yönetici kadroların eğitimsizleşerek yozlaşması tehdidi ile karşı karşıya kalmak büyük ihtimaldi. Bu da yerel komünistlerin asıl hedefi olan milli bağımsızlığı tehlike altına sokacaktır.

1922 yılının sonu itibariyle Sultan Galiyev, Müslüman toplumun Rusların himayesi ve yönetimi altında olmasını tümüyle reddetmiştir. Toplumsal kökene bakılmaksızın yerel kadrolar elde tutulmalıydı. İster burjuva temelli olsun ister din adamı isterse de komünist olsun yani bütün aydınlar Müslüman halkın yönetimini Rusların tercihine bırakmamalıydı. Bununla birlikte Rusların şovenizmine karşı savaşıyan tek toplum

¹²⁵ Benningesen, Quelquejay, *Sultan Galiyev Üçüncü Dünya Devriminin Babası*, 140

¹²⁶ A.g.e, 142

Müslümanlar değildi. Ukrayna’da ve Gürcistan’da ulusal kurtuluş güden Marksistler de vardı.¹²⁷

Nisan 1923’de Rus Komünist Partisi On İkinci Kongresi’nde Gürcüler bu taleplerini dile getirmiştir. Gürcistan Komünist Partisi’nin özerkliğinin kabul görmeyeceğini düşünen parti genel sekreteri en azından Parti Merkez Komitesi’nin özerkliğini dile getirmiştir. Fakat Gürcülerin bu istekleri Stalin tarafından kesin şekilde veto edilmiştir. Ukraynalıların 1920 ile 1930 yılları arasındaki kültürel hak söylemleri Galiyev’in düşüncelerine yakındır. Fakat bu girişimler de başarısızlık göstermiştir. Ukrayna Komünist Partisi’nin yöneticileri de temizlik hareketlerinde yaşamını yitirmişlerdir.¹²⁸ Diğer taraftan 1922 yılında Müslüman milli komünistler ile de mücadele devam ediyordu. Stalin’in emirleri ile Buhara Komünist Partisi’nde bir temizlik hareketi yapıldı. 15 560 üyesi bulunan partinin 14 000 üyesi tasfiye edilmişti.¹²⁹

1923 yılında Sultan Galiyev, sömürge halklarının asıl savaşı gerek düşmanlarının sadece burjuvazi değil genel anlamda sanayi toplumları olduğunu fikri üzerinde durmuştur. Klasik Marksist görüşten biraz uzaklaşarak “üçüncü dünyacı” bir görüşe yöneldi. Kapitalist ile sömürülen arasındaki olan devrim hareketi O’na göre sanayici ile az gelişmiş arasında olmalıydı.¹³⁰ İlk tutuklanmasından kısa süre önce yazdığı yazıda Moskova hükümetine yönelik olarak Tatar hemşerileri için devrimi Doğu’ya yaymaya yönelik hak talebinde bulunuyor.¹³¹ Tatar emekçilerinin Doğu’daki devrim için en önemli aracı olduğunu tekrardan vurguluyor. Sultan Galiyev’in partiden tasfiyesine kadar Rus Komünist Partisi’nden ayrılma düşüncesi içerisinde olmamıştır. Ekim Devrimi’nin Rus öğelerine yönelişi bir kırgınlık sebebi olsa da Müslüman Komünistlerle ya da Basmacılarla olan ilişkileri devrim karşıtı bir grup oluşturma niyetiyle değil, sadece cephesel olarak siyasi hayatın içinde tutmaya yöneliktir. Düşünsel olarak Bolşeviklerden ayrılrsa da bu örgütlü bir hareket olmamıştır.

Sultan Galiyev, Rus Komünist Partisi’nin On İkinci Kongresi’ne sadece delege olarak katılmıştır. Bu da onun parti içerisindeki konumunun büyük ölçüde geri gittiğinin

¹²⁷ A.g.e, 144-145

¹²⁸ A.g.e, 147 148

¹²⁹ Benningsen, Wimbush, a.g.e, 105

¹³⁰ Benningsen, Quelquejay, **Sultan Galiyev Üçüncü Dünya Devriminin Babası**, 143

¹³¹ A.g.e, 149

göstergesidir. Kongrede hakkında milliyetçilik ve sapma suçlamaları yapılmıştır. 4 Mayıs 1923'te Stalin'in kişisel emri ile tutuklanmıştır.¹³² Devlet yönetimi içerisindeki görevleri alınmış, parti üyeliği iptal edilmiştir.

Sultan Galiyev tutuklandıktan sonra Sovyet İstihbarat Örgütü'nün özel hapisanesinde mahkûm edilmiştir. Sorgusu da maddi ve manevi ağır şartlar altında gerçekleşmiştir. Bununla beraber kendisini savunma hakkı kısıtlanmıştır. On İkinci Kongre'de kendisini savunmak adına yazdığı raporlar okutulmamıştır.¹³³

Stalin, 9-12 Haziran tarihleri arasında yaptığı toplantıda "Sultan Galiyev Sorunu" isimli raporunda Galiyev'i Basmacılarla beraber hareket etmekle suçlamıştır.¹³⁴ Galiyev'in geçmiş dönemde Zeki Velidi ile olan yakınlığı ileri sürülerek Velidi gibi Basmacıların kampına geçtiği vurgulanmıştır. Sultan Galiyev'in yazmış olduğu ileri sürülen gizli mektupları delil olarak göstermiştir. Mektuplarda Rus topraklarındaki Türkleri birlikte hareket etmeye çağırdığı ve cephe kurmak istediği yazmaktadır. Sultan Galiyev'in partiden tasfiye edilmesi SSCB'nin kurulmasından sonra olması tarihsel bir rastlantı değildir. SSCB'nin kurulmasından sonra Moskova hükümeti idari yapılanmayı ve milliyetler politikasını düzene koymaya başlamıştır. Galiyev'in ademi merkezîyetçi talepleri Moskova'nın öngördüğü merkezi teşkilatlanma yapısına uyuşmamaktadır. Ayrıca Galiyev'in milliyetler fikirleri Rus Bolşeviklerin enternasyonalist politikasına uymamaktadır. Bu sebeplerden olacak ki, Galiyevcilik akımının daha da SSCB'nin yeni döneminde ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır.

Sultan Galiyev, ilk suçlamaların ardından 8 ay kadar hapis yattıktan sonra 'devrime yaptığı hizmetlerden ötürü' tahliye olmuştur. Bu olay milli komünistleri yıldırmamış, aksine bağımsızlık ve sömürge enternasyonalî mücadeleleri için daha gidilmesi gerek çok yolun olduğuna inandırmıştır. Hatta kesin bir şekilde kanıtlanmamış olsa da 1923-1928 yılları arasında Sultan Galiyev'in Kazan, Moskova, Almatı, Taşkent gibi illere uzanan bir yer altı örgüt kurduğu söylentisi ortaya çıkmıştır.

¹³² A.g.e, 152

¹³³ Cihangir, a.g.e, 55

¹³⁴ Tellal, a.g.e, 122

4.4. Sultan Galiyev'in Tekrar Tutuklanması ve İdam Cezasına Çarptırılması

1928-1938 yılları arasında Komünist Parti'nin en üst yöneticisi olarak Sovyetler Birliği içerisindeki bütün karşı görüşlülere karşı bir savaş başlatmıştır. Bu dönemde binlerce kişi yargılanmış, partiden tasfiye edilmiş ve hatta ortadan kaldırılmıştır.¹³⁵ Parti içerisinde gerek Müslüman milli komünistlerin gerekse diğer halklardan milli komünizme inanan kişilerin tasfiye edilmesi Stalin'in parti içerisinde fraksiyonizme müsaade etmeyen bir otorite oluşturma çabası olarak anlaşılmaktadır.

Bir dönüm noktası olarak 1928 yılını kabul etmek gerekmektedir. Lenin'in ölümünün ardından Stalin, Rus Komünist Partisi'nin lideri olarak ortaya çıkmıştır. Stalin'in sivrilmesi ve otoritesinin artırılması ile yeni bir temizlik hareketinin başlamasının aynı dönemlere denk gelmesi bir tesadüf değildir.

1928 yılında Sultan Galiyev, son kez mahkûm edilmiştir. Moskova'da iki yıl süren sorgulanma süreci sonunda 1930 Temmuz'unun sonlarında en ağır ceza olan kurşuna dizilerek idam edilme cezası verilmiştir. Ocak 1931'de kurşuna dizilme cezası 10 yıl çalışma kampında kamu hizmeti cezasına çevrildi.¹³⁶ Fakat 5-6 yıl gibi bir süre sonra hakkında tekrardan suçlamalar yapılmış ve tekrardan yargılanmıştır.

1930 yılından sonra Rus Bolşevikleri, Sultan Galiyev'i ve Galiyevçileri karşı devrimci, komünizm karşıtı, halk düşmanı gibi sıfatlarla ifade etmişlerdir ve Galiyevçilik'i tasfiye girişimlerine başlamışlardır. Sultan Galiyev'in tutuklanmasının hemen akabinde Tatar komünistlerin de birçoğu tutuklanmıştır. Galiyevçilik suçundan yargılanmışlar ve idam edilmişlerdir. Aynı dönemde Kırım Tatar Cumhuriyeti Komünist Partisi'nde de temizlik yapılmıştır. 1929- 1932 yılları arasında Kazan Bilimsel Tataroloji Derneği, Kazan Şark Enstitüsü, Tatar Edebiyat Derneği, Tatar Proleter Yazarlar Birliği gibi birçok bilimsel ve sanatsal kurumda kitlesel temizlik yapılmıştır.¹³⁷ 1932-1933 yılları arasında milli komünistlerin temizlenmesi Kafkasya'da kendini göstermiştir. Azerbaycan Komünist Partisi'nde hiç milli

¹³⁵ Benningsen, Wimbush, a.g.e, 91

¹³⁶ Cihangir, a.g.e, 62

¹³⁷ Benningsen, Quelquejay, **Sultan Galiyev ve Sovyet Müslümanları**, 215-216

komünist kalmamak üzere temizleme ve tasfiye işlemi yapılmıştır. 1934 yılında bu dalga Kazak, Özbek, Tacik, Kırgız milli komünistlerini de içine almıştır.¹³⁸

Sultan Galiyev'in ilk tutuklanması ile son tutuklanması arasındaki dönemdeki veriler net değildir. Fakat durumu Türkistan Partisi Erk'in çalışmaları üzerinden değerlendirebiliriz. 1923 ile 1926 yılları arasında şekillenen partisinin içeriğine baktığımızda Sultan Galiyev'in görüşleri ile paralellik göstermektedir. Galiyev gibi komünizmi bir yerel kurtuluş reçetesi olarak görmüşlerdir.¹³⁹

Son tutuklanmasına kadar olan dönemde Galiyev çalışmalarını büyük bir gizlilik ve önem içerisinde devam ettirmiştir. Moskova ve Kazan'da konferanslar vermiştir. 1929 yılında Kırım'da gizli bir genel kongre yapacağı söylenmektedir fakat 1928'de tutuklanınca bu durumun gerçekliği ortaya çıkmamıştır. Tatar ve Baskurt bölgelerinde Sultan Galiyevçiler oldukça fazla idi. Bazı kaynaklara göre Müslüman milli komünistlerin hemen hepsi Galiyevcilik'e inanmıştır, hayatlarının bir döneminde hizmet etmişlerdir. 1929 yılında Kazan Üniversitesi'nde SSCB'den ayrılma çağrısıyla bildiri dağıtmışlardır.¹⁴⁰ Rus yönetiminin 1923-1828 yıllar arasında izlediği şovenist siyaset milliyetçi dalgaların artmasına sebep olmuştur. Daha önceden hazırlanan Galiyevci düşünce bu sebepten ön plana çıkmıştır.

1933 yılına gelindiğinde örgütlü olarak Galiyevcilik akımı artık sona ermişti. Daha önce bahsettiğim 1929-1933 yılları arasındaki tasfiyeler sonucu Galiyevci teşkilatlanmaların büyük bölümü kapatılmıştı. Örgütlü olmayan Galiyevci düşüncenin önüne geçilmesi çabası da 1939 yılına kadar devam etmiştir.¹⁴¹ 1940lara gelindiğinde artık Galiyevcilik ve milliyetçilik bir muhalefet unsuru olmaktan uzaklaşmıştır.

1928 yılında Tutuklanan Sultan Galiyev, karşı devrimcilik suçundan yargılandı. Bu tutuklanma 10 yıl gibi bir süre içerisinde Müslüman hizipleriyle Bolşeviklerin birlikte yaşama sürecini de ortadan kaldırmıştır. Sultan Galiyev'in Marksizm ile Türkçülüğü

¹³⁸ Benningsen, Wimbush, **a.g.e**, 114-117

¹³⁹ Benningsen, Quelquejay, **Sultan Galiyev Üçüncü Dünya Devriminin Babası**, 162-163

¹⁴⁰ **A.g.e**, 170-171

¹⁴¹ Benningsen, Quelquejay, **Sultan Galiyev ve Sovyet Müslümanları**, 216

bir program içerisinde uzlaştırma fikri başarısız mı oldu yoksa başarısızlığa uğratıldı mı, tartışılır. Şüphesiz Müslümanlar arasında bu fikir pek de kolay olmasa da kabul edilebilir gözüküyordu fakat karşı tarafın anti-dinci ve enternasyonalist tavrının önüne geçememiştir.

Kaynakça

Akyol, Taha. “Cedidcilik”. **TDV İslam Ansiklopedisi**. c. 07. Ankara: TDV Yayın Matbaacılık Ticaret İşletmesi, 2005: 211- 213

Arslan, Mehmet. “Gaspıralı İsmail Bey’in Eğitim Reformu Ve Usul-u Cedid - Gaspıralı İsmail Bey’in Yaşam Öyküsü ve Türk Fikir Hayatına Etkileri”. **GAU Journal of Social and Applied Science**. c.8, s.1 (2016): 8-21

Benningsen, Alexandre, Chantal Quelquejay. **Sultan Galiyev Üçüncü Dünya Devriminin Babası**. çev. Erden Akbulut, Ahmet Şensilay. İstanbul: Sosyalist Yayınları, 1995.

_____. **Sultan Galiyev ve Sovyet Müslümanları**. çev. Nezih Uzel. Ankara: Elips Yayınları, 2005.

Benningsen, Alexandre, Enders Wimbush. **Sultan Galiyev Ve Sovyetler Birliğinde Milli Komünizm**. çev. Bülent Tanatar. İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi, 1995.

Birinci Doğu Halkları Kurultayı Bakü 1-8 Eylül 1920. çev. Ali Alev. İstanbul: Koral Yayınları, 1975.

Cihangir, Erol. **Sultan Galiyev Davası RKP. MK. 4. Toplantısı Sultan Galiyev Dava Tutanaqları**. İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2006.

Çağla, Cengiz. **Azerbaycan’da Milliyetçilik ve Politika**. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2002.

Ertürk, Yaşar. “Kafkas İslam Ordusu’nun Azerbaycan ve Dağıstan Harekâtı”. **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**. s.186. (2010): 89-114

Gültekin, Mehmet B. **Sultan Galiyev Eleştirisi**. 1. Basım. İstanbul: Kaynak Yayınları, 1999.

İlhan, Attila. “Galiyev’in Bazı Tezleri”. (Aktaran: Sosyalist Yayınları, Alexandre Benningsen, Chantal Quelquejay. **Sultan Galiyev Üçüncü Dünya Devriminin Babası.** çev. Erden Akbulut, Ahmet Şensılay. İstanbul: Sosyalist Yayınları, 1995.).

İlhan, Attila “Sultan Galiyev, Şarktan Doğan Güneş”. **Hangi Atatürk.** İstanbul: Bilgi Yayınları, 1981.

İlhan, Attila. “Sultan Galiyev Üzerine Konuşmalar”. Taksim, 1987. (Aktaran Erol Kaymak. **Sultan Galiyev ve Sömürgeler Enternasyonalı.** İstanbul: İrfan Yayınevi, 2000.).

Kahraman, Nazan. “Türkiye Solunda Bir Figür Olarak Attila İlhan”. **Ankara Üniversitesi İlef Dergisi.** yıl 3. s.5. (2016): 91-119

Kaymak, Erol. **Sultan Galiyev ve Sömürgeler Enternasyonalı.** İstanbul: İrfan Yayınevi, 2000.

Meriç, Cemil. “Avrupa Sosyalistleri ve Asya”. (Aktaran: Sosyalist Yayınları, Alexandre Benningsen, Chantal Quelquejay. **Sultan Galiyev Üçüncü Dünya Devriminin Babası.** çev. Erden Akbulut, Ahmet Şensılay. İstanbul: Sosyalist Yayınları, 1995.).

Muhammediyev, Rinad. **Mirseyit Sultan Galiyev Sırat Köprüsü.** çev. Mustafa Öner. 2. Bs. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2017.

Özcan, Azmi. “Mir Said Sultan Galiyev”. **TDV İslam Ansiklopedisi.** c. 30. Ankara: TDV Yayın Matbaacılık Ticaret İşletmesi, 2005: 130-132

Şahin, Erdal. “Kazan Tatar Türklerinin Latin Alfabesi Mücadelesi”. **Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi.** s.199. (2003): 42-45

Tellal, Erel. “Mirsaid Sultan Galiyev”. **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi.** c.56. s.1. (2014): 105-133

Togan, Zeki V. **Hatıralar: Türkistan Ve Diğer Müslüman Doğu Türklerinin Milli Varlık Ve Kültür Mücadeleleri.** İstanbul: Tan Matbaası, 1969.

Türkoğlu, İsmail. “Müslüman Kongreleri”. **TDV İslam Ansiklopedisi**. c. 32. Ankara:
TDV Yayın Matbaacılık Ticaret İşletmesi, 2005: 96-98